

1848-49. TÖRTÉNELMI LAPOK.

Az orsz. tört. ereklye-muzeum és a honvéd-egyletek hivatalos közlönye.

Felelős szerkesztő:
KUSZKÓ ISTVÁN
az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató öre.

A lap szellemi és anyagi részét illető közlemények az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató öre czimére küldendők.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Kolozsvár, Széchenyi-tér 27. sz. $\frac{1}{4}$ évre 1 frt., $\frac{1}{2}$ évre 2 frt., egy évre 4 frt.

Előfizetési díjak:

A m. posta-takarékpénztár claering- és cheque-forgalmában a kiadóhivatal száma: 3213.

Honvédek Pantheona.

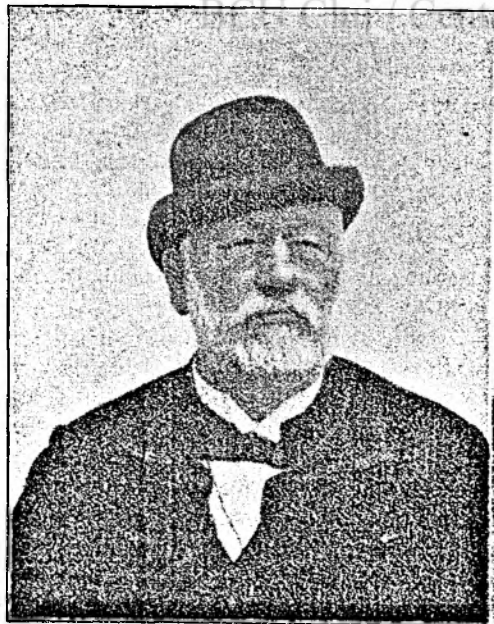
— Hatodik cikk. —

Két jellemző tulajdonsága van a magyarnak: az ugynevezett *szalmaláng* és az ugynevezett *közöny*. Az első elnevezés nincs egészen helyesen eltalálva, mert az a pillanatnyi lelkesedés, a mit minden téren tapasztalhatunk, nem a szalmaláng, hanem a villamos szikra pillanatnyi vakító fényével és perzselő tüzével hat. A

minden; nem marad más hátra csak a közöny sötétsége.

A magyar nemzet közönyösségének, nembánom-ságának szomorú bizonyítékai Bécsben a császár által milliók árú fenntartott műtörténelmi muzeumba kihordott s ott őrzött nemzeti kincseink milliókat érő tárgyai. Királyaink és fejedelmeink drága relikviái, történelmünk kimagaslóbb mozzanatainak főbb emlékei, hazánk különböző tájékainak értékesebb leleteit mind együtt látjuk ottan.

A kik Petőfivel legutolszor találkoztak.

Mütter Ferenc honvéd-százados,
nyug. kir. ítélő táblai bíró.

Gyalokay Lajos honvéd-őrnagy,
kir. törvényszéki elnök Nagy-Váradon.

villamos szikra a folyam nagyságához képest egy vagy két pillanatig beragyogja az egész kört s azután eltűnik és állandóan a közöny pokoli sötétsége marad vissza. Egy-egy szobor vagy emlék-leleplezés, a milyen volt az aradi, a budai, kolozsvári stb. élénkebb tanúbizonyosága az ilyen gyorsan eltűnő villámlásnak. Egy pillanatra ott látjuk a város, vidék, apraját, nagyját a lelkesedés fényétől ragyogó arcczal; azután eltűnik

A mi ritkaságot, régiséget, hazánk különböző vidéke felfedezett, vagy a föld mélyéből feltárt, azoknak is nagy része a bécsi császári és külföldi muzeumok gyűjteményébe került.

Szomorú jelentősége van ennek, de hát a hiba bennünk van, mert III. Béla királyunk és hitves társa Antiochiai Anna csontjai évtizedeken át hányódtak eltemetetlenül. Nem használt semmi felszólalás, zakla-

tás. Nagyjaink hideg közönnyel tértek napirendre a dolog felett. A végén is Ő felsége elegyedett a dologba, a következő kijelentéssel:

... Ama kegyelet által indittatva, melylyel elődeim emléke iránt viseltem, fölhivom Önt, hogy boldog emlékü III. Béla király és hitvestársa, antiochiai Anna királyné tetemeinek nyugalomra helyezése iránt haladéktalanul intézkedjék ...

Budapest. 1897. márczius 25-én.

(A király leirata Bánffy Dezső báró miniszterelnökhöz.)

E királyi utmutatással mennyire ellentétben áll az, hogy a többi Árpádházi királyok csontjai is személadákban s padláson elszorva, szemét és lomok között hevernek, a koponyákat büntetlenül szedegetik ki belőle kegyeletet nem ismerő, könnyű lelkiismeretű emberek s a mikor évtizedek múlva a sajtó ujmutatására feljajdul e miatt a nemzet, követeli a tettesek megbüntetését, a kir. törvényszék Ő felsége a király nevében kimondja, (Lásd Budapesti Hirlap XVII. évi f. 249. sz.) hogy ez a tett sem lopást, sem más büntetendő cselekedetet nem képez.

Ezzel a helyzettel és az illetén felfogásokkal tehát számolni kell előzetesen akkor, a midőn alapköveit leakarjuk tenni a honvédek Pantheonának.

Micsoda ellentét az például, hogy Szent-István király csontjai *szeméttel telt sírban*, kórház utca szennyes burkolata alatt pihennek Sz.-Fehérvárt?

Évtizedeken, századokon át nem jutott eszükbe az intézőknek az, hogy a magyar állam megalapítójának, a szent királynak, a keresztény vallás meghonosítójának hamvai kegyeletos elhelyezéséről gondoskodjanak. Állam és egyház intézői egyaránt hibásak ebben a dologban, csak a nemzetet nem szabad hibáztatni, mert ennek apraja-nagyja minden év augusztus 20-án elzarándokol a fővárosba, hogy színről-szinre láthassa Szent-István királyunk testének kegyelettel őrzött egyik darabját, a *Szent-Jobbkezet*.

Ezekből a tényekből levonva a tanuságot, akciónkra nézve, a következő megállapodásra jutunk.

(Folyt. köv.)

Id. Gyalokay Lajos.

A ki magának nemes tettei által a közéletben érlelet és elismerést szerzett, a ki csöndes elvonultságában multjának példaadó emlékeivel soha nem kérkedik, hanem munkás életével törekszik a haza dicsőségét s embertársainak javát előmozdítani, azt elfeledni s a jelesek sorából kihagyni nem lehet.

Gyalokay Lajos, a nagyváradi kir. törvényszék elnöke, tanulságos, eseményekben gazdag multtal dicsekedhetik.

Példa gyanánt állhat minden igaz hazafi előtt, ki emberben a polgári erényeket méltányolni tudja

Szentgyörgyi és gyalokai Gyalokay Lajos született Szalacson Biharmegyében 1825. évi november hó 13-án. Édes atya Gyalokay Antal s édes anyja Csák Erzsébet a leggondosabb nevelésben részesítették őt. Édes atya bir-

tokos nemes ember s Lajcsák n.-váradai lat. szert. püspök uradalmának teljhatalmu kormányzója és Biharmegye táblabírája volt.

Középiskolai, ugyszintén jogi tanulmányait N.-Váradon és Pesten végezte és pedig kiváló siker és kitünő e edménnyel. Bevégezván jogi tanulmányait, Pesten mint királyi ítélőtáblai hiteles jegyző működött s az ügyvédi vizsgálatot 22 éves korában letévén, Nagy-Váradra jött, hol mint ügyvéd működött.

Itt kitünő szónoki tehetségével csakhamar nagy felűnést keltett. Egyik megyei gyűlésen a követi utasítások eltörlését indítványozó szűz beszédével oly nagy hatást idézett elő, hogy Beöthy Ödön könnyezve ölelte magához a jeles ifjut.

1848. márczius utolsó napjaiban Beöthy Ödön főispáni titkárnak nevezte ki; majd később az ő ajánlata folytán a partiumok visszakebelezésére kinevezett királyi biztosságnál, mint titkár lett alkalmazva, mely minőségben Kraszna és Zaránd vármegyék kormányzatának átszervezésénél tevékeny részt vett.

Szabadságharcunk idejében, mint minden igaz hazafi, ő is fegyvert fogott a haza védelmére s önként belépett a bihari önkéntes zászlóaljba, mint köztitéz. Kiss Ernő ezredes dandárjának segélyezésére a nagybecskereki táborba ment s itt rövid idő alatt főhadnagyi rangra emelkedett.

Mint a haza védelmi harcában nevezetesebb mozzanatokat megemlítjük, hogy a véres és szomorú emlékü zarándi oláh lázadás megfékezése végett a kristyóri szoros védelmére rendeltetett, innen pedig a körös-bányai s brádi lázadókkal vívott harcok után, Beke József honvéd-őrnagy vezetése alatt Bem altábornagy segélyére sietett Dévára; majd nemsokára a történelmileg nevezetes piskii csatához, melyben az 1849. évi február 9-én ő is részt vett és súlyosan megsebesült. Vitézségéért ez alkalommal századossá léptette:ett elő.

1849. febr. 14-én Beke alezredes Háromszék parancsnokává neveztetvén ki Bem által, Gyalokay a Beke hadsegédlevé választatott s megbízott a székely csapatok szervezésével és toborzásával Ezt, mint vándor apostol faluról-falura járva és gyújtó szónoklatokat tartva, oly sikerrel teljesítette, hogy öt hét alatt két teljesen felszerelt zászlóalj gyalogságot, két huszárszázadot és egy ütég ágyut mozgósíthattak.

Részt vett azután a brassói és gyula-fehérvári ütközetben; vitézsége és kiváló tulajdonságai kellő elismerésre találtak, az 1849. évi július 29-én őrnagnak neveztetett ki s az erdélyi hadi főparancsnokság ideiglenes vezetésével bizott meg.

Az önvédelmi harcokban igen fontos megbízatásokat teljesített a legnagyobb sikerrel. Tizenhárom kisebb és nagyobb ütközetben vett részt. A segesvári csatában a vad futásban menekülő huszárok által legázoltatva, súlyos sebeket kapott s csak is tisztiszolgája és kocsisa hűségének köszöni életben maradását.

A forradalom lezajlása után hosszú ideig rejtőzködött Magyar és Erdélyországban barátai rokonai- és ismerőseinél, végre Ér-Köbölkutra vonult, hol gazdálkodással foglalkozott. 1852-ben vette nőül felső-mérei és ostorharicsi Horváth József székelyhidi földbirtokos Emma leányát

Honszeretetének szép jelét adta akkor, midőn az önvédelmi harcot követő elnyomatás korszakában, az abszolutismus uralma alatt, midőn Cseh Eduárd császári miszteri biztos kecsgetető ajánlat kíséretében magasabb állással kínálta meg, azt mint jó hazafi, határozottan visszautasította

Az 1861-iki derültebb alkotmányos korszak beálltával megyei szolgálatba állott s Biharmegye első aljegyzője,

majd főjegyzője lett mindaddig, míg a megyék önkormányzati joguktól újra meg nem fosztattak. Ez időtől kezdve az 1871 év őszeig mint ügyvéd működött s több nagytekintélyű család uradalmi ügyvéde és jogi tanácsosa volt.

Hazaszeretetéért, mint annyi sok jelesnek, fogságot is kelle szenvednie 1862. és 63. évben ugyanis, mint a „Bihar“ című lap szerkesztője haditörvényszék elé állíttatott s 2 havi fogságra ítéltetett, melyet a n.-váradai vár börtönében kellett kitöltenie.

Nagy tekintélye és a közszeretet szólíták arra, hogy a biharmegyei Deák-párt szervezője, megalakítója s alelnöke legyen. Egy ízben Biharmegyében képviselőnek akarták megválasztani, de nem fogadta el.

Gróf Andrássy Gyula miniszterelnöksége alatt Tisza Lajos eltávozása után Biharmegye főispánjává akarták kinevezni, de körülményei miatt ez állást szintén nem fogadta el.

A bíróságok szervezésekor 1871. őszén a n.-váradai kir. törvényszék elnökévé neveztetett ki.

1873-ik év május havában második házasságra lépett Bisitzky Louise-zal, bisitzyi Bisitzky Antal, a hegyaljai kir. birtokok igazgatója és a Ferencz József-rend lovagjának leányával.

Hazafias tényei, szenvedései s polgári kötelmeinek hű és pontos teljesítése minden körben tiszteletet és elismerést szerzett neki.

Még erejének ma is legjavában van Szép multja és érdemtelen jelene s munkaképessége reményt ad arra, hogy hazájának javára még sok évig fog hatni, alkotni és gyarapítani. Isten éltesse sokáig.

D B

Mütter Ferencz.

Mütter Ferencz született Nagyváradon az 1831-ik évi december 9-ik napján. Szülői voltak: Mütter Ferencz N.-Várad város 1848-dik évi főkapitánya, édes anyja volt Sztuchlik Terézia.

Az 1848. évi június havában mint 17-ik évében járó tanuló a bihari 1-ső önkéntes nemzetőri zászlóalj 1-ső századába őrmesternek választatván, a ráczok ellen a Bánátba harczott Elemérnél, Nagy-Kikindánál, Perlasznál, Zsigmondházánál.

Az 1848. évi októberben ezen nemzetőri zászlóalj Biharmegyébe hazatérvén, ebből alakíttatott az 55-ik honvéd zászlóalj, a melyhez 1848. november 15-én hadnagynak kinevezetvén, beosztatott annak 6-ik századához a melynél százados: *Mitye Dániel*; főhadnagy: *Gyalokay Lajos*; hadnagyk: *Mütter Ferencz* és *Csanády Kálmán* voltak.

Ezen 6-ik század 1848. évi november utólján az oláh lázadók ellen Belényes, Vaskoh, Kristyór, utóbb Nagy-Halmágy, Körösbánya és Brádra Zaránd megyébe lett kirendelve, a hol kisebb-nagyobb csatározások által tartotta féken — a Dallos Elek százados vezénylete alatt állott 27-ik honvéd zászlóalji századdal és a biharmegyei nemzetőri lovasokkal — Beke József honvéd őrnagy parancsnoksága alatt — a lázadó oláhokat, mignem az 1849 évi február elején berendeltetett ezen segélyhad Erdélybe Dévára s innen Piskihez, a Vizaknától hátráló Bem tábornok seregének segítségére.

Részt vett a február 6-iki éjjelen Dévát megrohant oláh lázadók visszaverésében, febr. 7. 8. és 9-én a piskii hidnál vívott győzedelmes ütközetben, a hol többet magával a Vizaknánál az osztrákok által elfoglalt nemzetiszinű ugynevezett debreczeni ágyukat visszafoglalván, ezért a helyszínén főhadnaggyá kineveztetett.

Az 1849. évi június havában a Kolozsvárott kiegészített II-ik 27-ik zászlóaljhoz áthelyeztetett s az 5-ik század parancsnokságával megbízott; mely 27-ik zászlóalj a székelyföldre Háromszékre az egyesült orosz-osztrák sereg elleni védelemre menesztetett — utközben Tusnádon századossá előléptetett. Mint ilyen részt vett a sepsi-szentgyörgyi és szemerjai ütközetekben.

Ezután a zászlóalj a Rikán át Székely-Udvarhelyre, majd innen Sztítás-Keresztur s Héjjasfalván át Fejéregyházához Segesvár alá rendeltetett s részt vett a szomorú emlékü segesvári ütközetben 1849. év július 31-én, mely ütközetben fedezvén a hátráló magyar sereget ez alkalommal a muszka túl erős lovasság által megtámadtván, lekasaboltatott s részint kard részint puska és dzsida által szenvedett 9 sebtől borítottan a csatatéren eszméletlen állapotban maradván, muszka fogságba esett.

Az 1849. augusztus 17-én a gróf Clamm Gallas altábornagy parancsnoksága alatt állott osztrák hadtest Segesvárra érkezvén, Mütter Ferencz a muszka fogságból osztrák fogságba vitetett s Szebenbe beszállíttatott a katonai kórházba s itt ápoltatván, szeptember elején besoroztatván s szept. 18-án — per pedes apostolorum — Horváthországon át — Olaszhonba kísértetett s a Hochund Deutschmeister 4-ik számú német gyalogezredhez, de mint sebesülés folytán elgyengült, sorhadi szolgálatra nem alkalmas, visszakísértetett Bécs-Ujhelyre az ugynevezett „Landwehrr-Battalion“-hoz erősödés végett. — Szolgált a Deutschmeisterknél 2 év, 10 hó és 9 napig, a midőn is szülői a katonai szolgálattól pénzfizetéssel kiváltották s így Nagyváradra haza jutott.

Itt a félben maradt iskolai tanulmányokat és jogi tanulmányokat elvégezvén, tanári vizgát tett s 1867. év május hóban az alkotmányos megyei választás alkalmával törvényszéki ülnökké választatott, az 1871. évben pedig a kir. bíróságok szervezése alkalmával élesdi kir. járásbíróvá kineveztetett, a mely bíróságnál mint annak főnöke 1897. évi január 31-ig szolgált.

Az 1892 november havában — hosszu s eredménydus szolgálatainak jutalma fejében — felruházott „*királyi ítélőtáblai bíró*“ czímmel s jelleggel s mint ilyen 1897. február hó 1-sőjével egész táblabírói fizetéssel nyugalmaztatott s jelenleg is Élesden lakik.

Kossuth Lajost „*Iratái*“ IV. kötete kiadása alkalmából 1894. uj év reggelén üdvözlők soraiban neve helyet foglalt. (L. Tört. Lapok 1894. évfolyam 1. sz. 6. lap.)

Az 1896. október 17-iki milleniumi díszközgyűlésen az orsz. történelmi ereklye muzeum tiszteleti tagjai sorába választatott (Tört. Lapok 1896. évi folyam 22. sz. 189. l.) azzal, hogy a szabadságharcban, a közéletben s a tört. muzeum érdekében teljesített szolgálatai és működése elismerésül arcképe s életrajza a létesítendő „*Honvédek Pantheoná*“-ban a jövőendő kor kegyelele számára megőrzendő.

Levelezések.

Mütter F., Bartha János és Haller József gr. között a segesvári csata ügyében.

— A szerkesztőség részére beküldötte Mütter Ferencz, —

Tekintetes Bartha János urnak!

Tisza-Becs.

Kedves Barátom!

Legjobb akaratom mellett sem volnék képes leírni azon érzést, mely engemet — a „*Hon*“ folyó 1867. évi 170-dik számában, a segesvári ütközetre vonatkozólag közzé

tett „Mégegyszer Petőfiről“ czimű közleményed elolvasásakor — meglepett. Nem tudom emlékezel-e te elszakításunk utolsó perczére; mert tudomásom szerint te akkor súlyos sebeid miatt igen nehéz körülmények között voltál, 's mint visszaemlékezem, azon nemes szívű hölgyekre kiknek önfeláldozó ápolásukért nemcsak te és Péchy, — kik náluk voltatok elhelyezve — de magam is, ki csak titeket meglátogatni jártam oda — tartozom örök hálával 's kik engemet fejsebem következtében egy kis házi sapkával is szivesek voltak megajándékozni — melyet az 1849. évi július 31-dikén Segesvárnál hazánk védelmében kapott 9 sebem, 's az azt ápolt nemes szívű hölgyek iránti hálám emlékeül hosszú időig ereklyeként őriztem; ezen nemes szívű hölgyek mondom, sőt maga Péchy is azon napon, midőn lakástokról egy tiszt s 3 gránátos által az éppen előmbé tált almás-rétes mellől elhurczoltattam, arról értesítettek, miszerint az orvos — ha jól emlékszem — jobb karodon szenvedett súlyos sebet miatt az amputálás elkerülhetlenségét s azt is kimondotta, hogy életedhez sincs remény. — Ennélfogva én 18 hosszú évek során folyton abban a hitben voltam, hogy Te meghaltál s ezen hitben az a körülmény, mert a legszorgosabb kérdezősködés után sem juthattam legkisebb nyomodba s rólad mi hirt sem hallhattam, még jobban megerősített. — Képzelheted tehát meglepetésemet s örömet, midőn a „Hon“-ban megjelent cikket olvassám, melyből az abban felemlített körülményeknél fogva arról győződtem meg, hogy te ugyanazon Bartha vagy, ki Péchyvel s velem együtt esett muszka fogságba, mint sebesült együtt ápoltattunk s kihez annyi sok jó és balsors emléke fűz. A hányszor eszembe jut a segesvári ütközet, s annak következménye; ha eszembe jut elfogattatásunk, azon kínos helyzet, míg a csatatéren mint sebesültek égető szomjuságtól gyötörve vérünkben fetrengtünk s ha visszagondolok azon borzasztó tényre, midőn az embertelen ellenség népe — mint ezt számtalanokkal tette — engemet *is elevenen elakart temetni*, s hogy csak mert a két hullavívó embernek nyakába, utolsó megfeszített, emberi képzeletet meghaladó erővel történt bekapaszkodásom által — menttettem meg még akkor igen ifju életemet; — mely iszonyu elbánás szolgáltatott alkalmat azon panasza is, mit én — mint ezt cikkedben is irád — mindannyiunk nevében az orosz parancsnokló tábornoknak a vele jött többi törzstisztek jelenlétében bejelentettem; — s ha végre visszaemlékezem szives ápolatásunkra s azon részvétre, melyet azon nemes család, melynek nevére fájdalom! nem vagyok képes vissza emlékezni s még pár jó érzelmű segesvári polgárnő részéről tapasztaltam; megvallom, mindannyiszor a férfiui komolysággal ellenkező gyöngeségig érzékenyülök; — s bár a felsorolt körülmények csak keresztül élt nagy szerencsétlenséget bizonyítanak, azok bennem még is oly édesen fájó érzést keltenek, hogy őszintén megvallva: *nem bánom, hogy azt átéltem, sőt arra büszke is vagyok.*

Meg lehet, hogy ez onnét van, mert én akkor még csak 18-ik évbe járván, igen ifju szívvel bírtam, mely a költőiségre s regényességre fogékonyabb, s így az egész nagy-szerű esemény reám mély hatással bírt.

De származzék az bárhonnan, az mindegy, Te édes barátom! azon eseményeknek velem együtt tényezője s részese voltál s így nem szabad tőlem megtagadnod azon örömet, mely engemet az által tölt el, hogy megtudtam, hogy Te életben vagy sőt, hogy irott cikkedben habár futólag, nevemet is felemlítéd s hogy így rólam még emlékezel, melyért is a midőn szives köszönetemet nyilvánítanám, bátorságot veszek magamnak egyszerűen téged 18 év előtt oly nevezetes és soha elnem felejthető körülmények között létre jött barátságunk megújítására s következők szives közlésére felkérni: a) hogy hívták azon nemes családot,

kiknél te és Péchy ápolás alatt voltatok? Ezeknél volt egy éltebb kisasszony is, ki ugyan a családhoz nem tartozott, de mindig ott volt s az ápolásban egyaránt részt vett. — Volt a családnak egy fiatal férfi tagja is, kinek nevét szinte tudni szeretném Valjon élnek-e ezek? — b) hogy hívták azon sáppadt arcú kövér orvost, ki bennünket gyógyított s szalma kalappal járt? — c) miután engemet körötökből elhurczoltak — mi történt veled s Péchyvel? Meddig voltatok még Segesvárt, meggyógyultatok-e teljesen, avagy te kezrede nyomorék maradtál? Péchy mint emlékezem fején balfelől s nyakán kapott emléket s az ő sebei sem voltak veszélyesek.

Végre légy szives közölni velem: mikor s hogyan kerültetek baza Segesvárról és hol van Péchy? Ezen kérdésekre te annyival inkább adhatsz felvilágosítást, mert nálam idősebb levén és Segesváron tovább is tartózkodván, mindezekről jobban emlékezhetel — Mindezen kért felvilágosításokra szives válaszod vétele után, há'ám fejében bátor leszek én is tégedet sorsomról — az emlékezetes almás-rétes elköltésének megháborításától — a midőn t. i. a „Clamm-Gallas“ féle hadtest gránátosai által körötökből elhurczoltattam — egész addig, míg a velem történtek reám mint honvédre vonatkoznak — hiven és körülményesen értesíteni. — Azon reményben, hogy jelen sorok szivesen fogadtatnak s arra válaszod sem késend, leveletem bezárom, s baráti üdvözetem s kézszerítés mellett vagyok

Nagyváradon, 1867. évi július 31-én

Mütter Ferencz,

régi bajtársad s barátod a 27. honvéd zászlóalj volt századosa, most Bihar megye törvényszéki ülnöke.

*

Bartha János válasza.

Bihar megye törvényszéki ülnöke Tkts. Mütter Ferencz urnak baráti üdvvel

Nagy-Váradon.

Tisza-Becs augusztus 5. 1867.

Kedves Barátom!

Midőn — valóban meglepett, mert soha nem is remélt — becses soraidat olvasám: egy édesenfájó érzés fogott el, minőt a gyászos mult felidézett emlékeimél s csak úgy érezhetünk valóban s igazi benső érdekel, ha azon mult élvei s küzdelmeiből nemcsak hallott vagy olvasott képek s jelenetek merülnek fel képzeletünkben, hanem magok az átélt események egykori alakjai, együtt szereplői — mint egy megelevenülve s halottaikból támadva fel — állnak eléink s a régi bizalmas modorban, a csalhatlanság valódi hangján, nyílt ősmérős szavak, mint az egygyé fort érdek s a szünni nem akaró lelki rokonság hü kifejezői: meglepve bár, de mégis édesen rázzák fel a szunnyadó emlékezetet s a kölcsönös vallomások, telderítések, tájékozva a visszaemlékezést; világitó sugárként oszlatják el a mult sötét kódét s még egyszer fölélesztik, megvalósítják emlékünken a már-már elmosódott képeket . . .

E képek egyikét — tennen képedet — látom feltámadva, megtestesülve — meleg soraidban, — mert ugy hiszem: az általad is ősmert kínos helyzetem s betekig tartott öntudatlan állapotom, menthetővé s megfoghatóvá tesz előtted jelen fejedékenységem ezen fokát, miszerint még te is, ki pedig közvetlen részese valál ugy a csatatéri véres jelenetek, mint az azt követett nehéz napok borzadalmainak s itt és ott, velünk együtt szenvedéd át a halál minden kínait: hogy még te is mondom, elvegyültél akkori lázas álmaid összezavart képei között annyira, hogy az egy családi neved, s a csatatéri holtak közül siri rémként fel egyenesedni látott — soha nem felejthető — nyulánk ifju

alakodon kívül — többre alig, — s csak is most, leveled többszöri olvasása közben kezdek homályosan vissza emlékezni bekötözött fejedre s gyakori látogatásodra, midőn a szenvedések napjait együtt tölténk. — — — Ez oka, hogy nem is felelhetek tüzetesen a segesváriak felőli tudakozásodra, a mint emlékeimben megmaradt, hogy az a miniket ápoló lelkes család özvegy Bakon Józsefné családjá volt s az ifju Bakon József a város főjegyzője s követe, a 48-ki kolozsvári hongyülésen. — Másokra nem emlékszem — — E nemes szívű család gondviselése alatt tölténk mi Péchyvel együtt összesen 11 kinos betet. Ez időközben keresett fel ott minket egy magyarhoni lelkes nő, a Péchy bajtársunk derék neje, egy valódi nő és honleány, minőt Isten csak legjobb kedvében teremthet E ritka nő — barátom — a legnagyobb veszélyek s nélkülözések között, ama kritikus napokban két ízben járta be Erdélyt, míg ránk akadt s utóbb is a szebeni fogházból, sok költség s példátlan kitartás és fáradozással bennünket kimentve, csak november hó elején — fájdalom, csonkán, bénán — hozhatott haza Azután, mint a kiket oly felejthetetlen emlékek fűztek egybe: folyvást és többnyire együtt valánk, keseregve a mult, aggódva a jövő s örökös botránkozásban a jelen gazdasági fölött Így értük el — már egészen együtt — egy fedél alatt lakva az 1863-ik év márcz. 7-ikét, a gyász emlékü napot, a midőn felejthetetlen emlékü néhai Péchy István bajtársunk bevégezve martyr-kinait — 18 emlékeiből jobb létre szenderült Özvegye, született Szabó Alexandrina a már említettem lelkes nő, miután egyetlen gyermekét is a forradalom alatt elveszté, a nem szünő sors csapások e legkeserűbb poharát is kiürítve s gyász emlékei számát folyvást szaporodni látva, hála az égnek — testben lélekben még sincs megtörve s türelhető egészségnak örvend. Leveled olvasása — gyászemlékeit felkeltve — szemem könnybe fűrösté s téged — mint ösmeretlent — forrón üdvözöl mert tudnod kell barátom, hogy a tisztelt özvegy boldogult férje halála óta — már egészen az én ápolóm s gondviselőm s nincs is az életben kiválóbb óhajtásom, minthogy egykor: szemeimet is az ő áldott kezei foghassák be

Birunk egy ritka — csaknem életszükséggé vált — jó barátot a helybeli ref. lelkész: Ilyés Bálintban, kit talán költői műveiről ösmerni is fogsz, — e jó barátunk is melegen üdvözöl téged mint ösmeretlent. — Az erdélyiek, illetőleg a segesváriakról — fájdalom — oly hosszú idő óta mit sem tudok Mindég készültem őket felkeresni s örök hálám legálább személyesen kijelenteni, de a lefolyt nehéz évek sulya s nyomorék jobb karom folytonos fájdalma e kötelességem lerovásában mindeddig gátolának Ily helyzetben talán mondanom se kell, hogy nőtlen maradtam s a közélet lármáitól teljesen visszavonulva élek. — Forró óhajtásom: téged kedves bajtárs még egyszer keblemre ölelhetni Mi jól esnék oly hosszú idő után viszont láthatni azt, ki a haláltusát velünk együtt állta ki egykor!!

T özvegyünk öröklött kevés filléreiből egy-két bajtárs hozzájárulásával, egy egyszerű síremléket rendelt meg s ez felejthetetlen bajtársunk sírján alkalmasint jövő hó elején állittatik fel néhány bajtársunk jelenlétében. — A felállítás napját veled is tudatni fogom. — Róllam megemlékezésedért fogadd legmelegebb köszönetemet — a megígért bővebb értesítéseket pedig részéről okvetlen kéri és elvárja

ölelő igaz barátod
Bartha János.

U. i nyomorék kezemmel 3 nap birtam leírni e levelet, minden 5—6 sor után pihentetni kellvén az összezugorodott ujjakat; de ezuttal még sem tehetém — mint különben szoktam — hogy mással irassak.

*

Haller József gr. levele.

Tekintetes Mütter Ferencz kir. járásbíró urnak
Élesden
(Biharmegyében.)

Székely-Keresztur 1886. évi márczius 19-én.

Tekintetes kir. járásbíró Honvéd százados ur!

1849. évi július hó 31-én Fehéregyháza és Segesvár közti határon történt csatából visszavonulás alkalmával a 27-ik zászlóalj 3-ik századának századosáról zászló tartó Barát Sándor ugyanazon zászlóaljban szolgált s az ágyutelep jobb szárnyán két szakaszt vezényelt Kozma Déneshez következő szavakat intézte: „Századosom Mütter Ferencz fejére ütött több sebektől elesett, kit szívemből sajnálók — de sajnálom zászlómat eldobni. — megmentettem! Barát a lógót a fától lebontván saját hasára tekerte.“ Mint Segesvárt hallottam Tekintetes Járás-bíró Urat egy muszka tiszt megmentette a mély sirba vetéstől, férfias bátorságáért, hogy a sirba vetni akaró *bakk zászt megragadta mondván*: „már ha elevenen sirba kell esnem, jere te is velem.“ — Kapitány urat segesvári kereskedő *Misselbacher*hez szállásoltatták, ki Kegyedet már 1849 év márczius hó elején megkedvelte volt. — Ezen tényből ítélve a bajszatlan és jó testes fiatal századoshoz kir. járásbíró Urhoz teljes tisztelettel és bizalommal intézem következő kérésemet Mint-hogy a fehéregyházi csata leírásához számtalan okmányt és érveket beszeréztem, elkészítvén a térképet is, de tekintetbe véve, hogy lefolyt 36 év alatt sok mesét költöttek az irodalom terén s ezeket megczáfolni kötelmemnek tartom, és czáfolatom tökélyesítése végett Százados Ur élelményeit levélbe foglalva birni szeretném; engedjen helyet kérdéseimnek, melyek Petőfi Sándor személyét is illetik.

1. A csatarendben melyik helyet foglalta el 3-ik századából — a megkezdett csata bevégezéséig, mily kötelmeket végzett századja egyedül, vagy segélylyel? — 2. a muszka roham hol lepte meg Százados Urat és hol estek el? Szerencsétlen helye körül honvéd tiszt, vagy tán Petőfi és Zeyk Domokos műszaki százados, estek-e el? — 3. Általában az ütközet folyama alatt Petőfi Sándort hol látta és mily körülmények között oldal, vagy tűz fegyvert viselt-e, gyalog volt-e, vagy lóháton ült? esetleg, ha ő elesett, kis fegyver golyó, vagy granát szálla, vagy dzsida és kard vetett-e véget életének és mely helyen? Feltéve, hogy a Százados Ur szomszédságában esett el észlelte-e, hogy augusztus 1-ső napján azon nagy sirhoz hurczolták-e, melyben Százados Urat is élve eltemetni akarták? Hiszem, hogy Százados Ur a csatater alakját és a sergek felállítását elméjébe véste, mindazonáltal bátor vagyok csatateréről és specialitásairól egy vázlatot levelemhez mellékelni. — Midőn gondos eljárásom által hazámnak szolgálni kívánok, legyen szabad remélnem, hogy Százados Ur alázatos kéréseimet nem fogja megtagadni — viszont pedig, ha netán bizonyos személyekről, kikről már jegyzeteket bírok valamint tudakozódni óhajt, méltóztasson felhívása által nekem parancsolni, mint tisztelettel maradó kész szolgájának

Gróf Haller József,

U. i. Ha fényképével megajándékozna nagy háladosossággal megköszönném
Haller.

A Petőfi szobor leleplezése.

(Vége.)

Segesvár, július 31.

Szász Gerő hatalmas beszéde után a főispán a megyének adta át az oszlopot megőrzés végett, miközben megemlékezett arról, hogy a fehéregyházi románok testvéri szeretettel segítettek a magyaroknak az előmunkálatok-

nál. Ekkor a székely trombitás zenekarok megharsantották a Rákóczy-indulót s az egész had egyszerre szétterült a völgyben és siető léptekkel Segesvárra igyekezett.

Festői, érdekes látvány volt ez nagyon. Az egyes Emke dalkörök, az udvarhelyi és enyedi kollegium diákjai folyton énekeltek s minden csoportnak meg volt a maga zászlaja, vagy régi 48-as, vagy ipartestületi zászló, vagy ujonnan készült lobogó. A kocsitábor is kimozdult Fehéregyházából s a székelyeket jellemző szilaj vágatással, egymás elkertülésével indult Segesvár felé. Országut, vasuti töltés, gyalogutak mind tele voltak néppel.

Ez alatt Segesvárott a szász polgármester (s ez volt a szászság részvétének egyetlen jele) kidoboltatta, hogy a szobor leleplezés idejére az összes boltokat csukják be. Dél előtt 11-től délután 2-ig tehát minden üzlet zárva volt.

Nagy-Küküllőmegye székháza a Segesvár város közepén emelkedő hegyőrom élén áll, előtte kis tér, erre állították a szobrot. Messze lelátszák a völgybe.

A vármegyeház minden ablaka tele hölgyekkel; a szobor körüli bástyafokot meghívott vendégek töltötték be, lent pedig a város minden terét és utját, a honnan fel a szoborra lehetett látni, megszállták a székely atyfiak.

A szoborra a mai napig az ország minden részéből 461 koszoru érkezett, nem számítva a székelység magafonta sok ezer koszoruját, a melyeket mind a szobor talapzatára raktak

Pont tizenkét órákor megdördültek lent a magyar iskola udvarán a székely mozsár ágyuk, mert a szászok a tizenegy mozsárágyujukat is megtagadták, s azt is Udvarhelyről kellett hozni. A mozsárdörgés jelentette, hogy fönt megkezdődött a szoborleleplezés ünnepe

Bartók Lajos gyönyörű ünnepi beszédet tartott melynek vége így hangzik:

Oh, mily találkozás! Oh mily találkozás!

A szabadság leigázva mindenüts a haza megtámadva mindenfelől, kívülről, belülről.

„Láncz csörg minden kézen, csupán a magyar kezében cseng a kard.“

Petőfi is magyar volt — és a fiatal katona itt, Erdély bércei közt borult keblére az ősz vezérnek, a lengyel szabadsághősnek, Bemnek, mint szerető apa és fiu, kik nagyon rég nem látták egymást, pedig még soha sem látták és nem többé soha.

A törékeny alkatu költő s a roncsolt természetű tábornok egygyéolvadt szívük mérhetlen hősiesség lángjában. Két villám csókolózása volt ez, melyek aztán sujtottak és elenyésztek. Osztrólenka hőse a távol idegenből kelt át a határbérceken, hogy a nemzetszabadság nevében összeforrva a testvérrel legdicőségesebb vezére legyen a magyarszabadságharcznak. S az Alföld költője a bércek közt ő érte zendíté meg lantját a legszebben — ez is legszebb verse volt neki, — határtalan gyengédséggel szól a vizaknai csata után a nem rettenthető vén hősről, kit csak sebei tartottak életben s tagonkint kellett lovára ültetni. E vers minden sora forró könyektől nedves csókokat lehel az ősz bajnok összetört tagjaira s a költő daczos szeme hűséges alázattal csügg vezére lángeszű tekintetén

Oh Bem, vitéz vezérem,
Dicső tábornokom!
Lelked nagyságát könnyes
Szemekkel bámulom!

S ha volna ember, kit mint
Istent imádanék:
Meghajlanék előtted
Térdem, meghajlanék

Mint az argonautahősök, Castor és Pollux, úgy egyesültek a harcban, hogy mint csillagpár ragyogjanak együtt az égen.

Oh, s mily találkozás!

Te hoztál össze minket! Nem is tudja egy egyesíteni a nemzet fiait senki, mint te. A testvérek, magyar és székely, érted jöttek ide, ki az alföldi síkról, hol születél, szintén e hegyek közé jöttél — meghalni. A nagy magyarországi levén bölcsöd, sirod a kis Erdélyő lőn, hogy e szent hamvakkal még egységesebbé tedd az egy hazát, benső kapcsa légy unióknak a nemzeti fejedelmek földével, a Báthoriak, Bethlenek, Bocskaiak, Rákócziak birodalmával.

Eljött hozzád a magyar, kihez így szól: „Talpra magyar, hi a haza“ s a székely, kihez így szól: „Nem mondom én: előre székelyek: előre mentek úgy is, hős fiuk.“

Az idő bércei, a századok, a mint te irád, örökre zengeni fogják fényes neved. Mi azt akartuk megtudni: itt Erdély e bércei visszhangozzák-e még egy félszázadév dicső eseményeit, Bem ágyudörgését, Petőfi tárogatóját, a magyar hősök elszánt rohanását a szabadságért, melynek azok is hasznát veszik, a kik ellene voltak?

És egymást végre átölelve kiáltjuk: „Nem igaz, hogy a magyar testvértelen!“

Bartók hatásos beszéde után a főispán átadta a szobrot Somogyi alispánnak, szóval a Segesvár közepén álló Petőfi-szobrot nem a város, hanem a megye gondozására bizta.

Ezután a képviselőház nevében gr. Esterházy Kálmán 48—49-es hadnagy országgyűlési képviselő s az ereklye-múzeum tiszteletbeli elnöke tartott egy szép beszédet, melynek közeelebről fogjuk közölni. E beszéd a nemes gr. ajkairól, ki a N. Szeben melletti csatában vesztette el jobb karját, nagy hatást tett.

Csodaszép volt azután a székelység elvonulása a szobor előtt. Elől ment Ugron Gábor, utána tódult a tömeg. Mikor a szoborhoz értek, Ugron megállította őket, Pósa Lajos föllépett a pódiumra s leirhatatlan hatással elszavalta Petőfiről szóló versét (melyet mult számunkban közöltünk.) A székely asszonyok föltartották gyermekeiket, a nép levette kalapját s a vers után Pósa ruháját csókolgatták és őt zajosan ejenezték.

Pósa oly dörgő hangon szavalt, hogy lent a városban is meghallották s a székely mozsarak elkezdtek durrogni.

A szobortól aztán a nép elszéledt, minden utcza, minden tér tele volt velük. A szekértábor a város három pontján volt felütve, előkerült a kulacs meg a tarisznya s nagy falatozás volt.

Két helyen volt közebed, az egyik 500, a másik 300 terítéssel. Az 500-as teríték a városházán, ez volt a hivatalos bankett. S bár a városházán volt, a szász polgármesterhez itt sem volt szerencsénk.

A tósztok sorrendjében érdekes, hogy a főispán a kiralyt köszöntötte fel, utána pedig mindjárt Apáthy képviselő a 48-as honvédeket, majd Hilibi Gáll Domokos, Kis-Küküllő alispánja, a budapesti írókat és művészeket.

Az ebéd alatt felolvasták a különböző helyről érkezett sürgönyöket. A kolozsvári márczius 15. állandó bizottság sürgönye így hangzik:

Sándor László elnöknek,

Segesvár.

Nagy nemzeti ünnepélyünkben távolból is részt veszünk.

Éljen a Petőfi szelleme örökké közöttünk.

Dedky Albert,
a bizottság elnöke.

Jókai Mór a következő levelet intézte a Petőfi-émlék végrehajtó bizottsághoz:

Mélyen tisztelt titkár ur! Szives meghívását a segesvári Petőfi-émlék leleplezésére nagy köszönettel fogadtam. Ha öreg csontjaim engednék, bizony szívesen sietnék e nagyjelentőségű, hazafiás ünnepélyen személyesen is részt venni. De ez, egészségem fogyatékos volta miatt, lehetetlen. Az egész telet és tavaszt súlyos betegségben töltöttem el, semmire sem vagyok képes már. Azonban ifjúkori barátom, a szabadság dalnoka és vértanuja iránti kegyeletemet le kívánom róni egy babérkoszoru küldésével, melyet önnek czimére küldök el. Kérem kegyeskedjék azt nevemben az emlékszóbor elé elhelyeztetni.

Legőszintébb tisztelem mellett maradok,

Budapest, 1897. július 25.

Dr. Jókai Mór.

Az 1848—49-es idők tanui közül jelen voltak a banketten a kolozsvári orsz. ereklye-muzeum levéltára számára sajátkezüleg leírták neveiket.

A névsor ez: Szász Gerő, honv. hadnagy, esperes, az ünnepély szónoka (Kolozsvár), Sándor László, honv. tisz, főispán, a biz. elnöke (Segesvár), Ilyés Bálint (Budapest), Horváth László honv. tisz, tanfelügyelő (Segesvár), Kádebó Antal a 32 zászlóaljából, Kovács Mózes, Berzenczey, br. Gamerra Gusztáv (Keresztur), Lutesh Márton, Horváth Albert, Rednik, Salacz Gyula polgármester (Arad), Horváth Ignác honvédhuzár alezredes (Brassó), Dobai Ferencz, Molnár Zsigmond hadnagy marosvásárhelyi honv. egyleti jegyző, Borszéki Soma, nyug. m. tan. (Bpest), Bocskor Lajos körjegyző, Kabos Kálmán kolozsmegyei nemzetőrhuszár, László Zsigmond honvédhadnagy, Jakabos Ágoston kézdí-vásárhelyi altiszt, Nagy Sándor tűzértőhadnagy Hidvég, Dáné Károly Hátszeg, tüzemester az első székely 6 fontos lovas ütagnél. **Részt vett a segesvári ütközetben.**

Dr. Otrobán Nándor Brassó, részt vett az 1849. jul. 31. **segesvári csatában**, hol Bem által tisztté neveztetett ki.

Mikás Zsigmond Budapest.

Fejérváry Imre, Albach Géza, hadnagy, kir. tanácsos polgármester (Kolozsvár), Vincze István, Szabó Sámuel kolozsvári honv. egyl. elnök, Nagy Lajos tanár, a kolozsvári honv. egyl. alelnöke.

Az összeírást eszközölte Renner Frigyes a rendezőség egyik fiatal, ügybuzgó tagja.

E névsorban nincs benne Ugron Gáspár a székely udvarhelyi honvédegyelet elnöke és még számos jelen volt honvéd, a kiket a muzeum igazgatósága ez uton kér fel, hogy neveiket, valamint azt, hogy részt vettek e a segesvári ütközetben, e hó folyamán sajátkezüleg irt levelező lapon közölni sziveskedjenek

Ugron Gábor nem jött el erre a lakomára, ő folyton székelyei közt járt.

A székely nép zenekari mellett vigan járta szerteszét a csüddöngölőt s az alkonyat közeledtével ki vonatokon, ki gyalog, ki kocsin távozik, kezében és kalapja mellett a csatatéren szedett mezei virágokkal. Pompás renddel mindvégig az egész, a székelyek nagyszerűen viselték magukat.

Utóhangok a leleplezéshez.

— Kivonat B. S. honvéd tisz, nyug. min. tanácsos leveléből. —

A féhéregyházi emlékoszlopnak és a segesvári Petőfi szobornak ötezer székely jelenlétében történt leleplezése nagy eseménynek tekintendő; a segesvári magyarságnak önéreztetése, egész Magyarország ünnepnapja volt;

a szerény viszonyok közt élő segesvári magyarság nagyon helyesen fogta fel missióját. Az előkészítő bizottság hazafiás működése bebizonyította azt, hogy Segesvár nem szászföld, nem tartozik Németországhoz és a magyarság gondoskodni fog arról, hogy soha se tartozzék Németországhoz, még akkor sem, ha magukat némelykor német alattvalókkal felírissítik.

Láttuk, hogy Segesvár is magyar föld; a magyar hazáért itten elvérzett: csiki, háromszéki és székely-udvarhelyszéki honvédek dicső emlékének megünneplése, az egész magyarság szívében él és élni fog örökre. Egész Magyarország képviseltette magát ezen ünnepen. Az általános lelkesedés közt elhangzott hazafiás magyar beszédek életjelei voltak az Erdély és Magyarország közt a nép szívében ápoló Uniónak.

Most már ott áll a félegyházi szegény mészáros fiának Petőfi Sándornak ércszobra; Magyarország minden részéből oda küldött koszoruk özöne, de különösen a székely megyékből oda zarándokolt székely nép, mezei virágokból gyűjtött egyszerű csokrainak nagy tömege, magasztos kifejezést adtak azon hálaérzetnek, melylyel nagy és kicsiny, gazdag és szegény, szívesen áldoztak azon lelkes szerény ifjú emlékének, a ki élte virágjában itt elhalt, de a míg élt örökre emlékezetes nyomokat hagyott maga után és a sajtószabadság hajnalát arra használta fel, hogy mint Mózes a X. parancsolatban, ő is XII. pontban írja meg az önálló magyar állam önállóságának követelményeit

Tartoztunk ezen hála kifejezéssel Petőfi emlékének, a ki „*Talpra magyar*“ gyűjtő költeményével csakugyan talpra állította a magyart, de nemcsak a magyart, hanem Magyarországot minden lakóját, aki a magyar állam ujja születésének örömeiben részt akart venni. Bartók szerint: Petőfi szerezte meg nekünk az egész külföld rokonszenvét, melynek népei élvezettel olvassák saját nyelvükre lefordítva a magyar költő és a segesvári csatatéren elesett magyar honvéd szellemi kincseit.

Zichy Mihály levele Skariatín haláláról.

Zichy Mihály, a nagy festőművész hazánkfia már évtizedek óta él Oroszországban, mint az orosz czárok udvari festője. De azért szívében megmaradt lelkes magyar hazafinak, a ki részt vesz a magyar nemzet minden ünnepében s csak nemrég ajándékozta meg az országot Arany János balladáihoz készített remek illusztrációival.

A művészt egy segesvári tisztelője levélben is meghívta a Petőfi-szóbor leleplezési ünnepére. Zichy Mihály erre levélben köszönte meg a figyelmet s levelében eddig ismeretlen adatokat közöl a segesvári csatáról és annak szereplőiről.

Zichy Mihály nagyérdekű levele így hangzik:

Mélyen tisztelt Uram!

Nagyon is hízogó szívélyes levele csak néhány nappal előzte meg a hivatalos meghívót a „Petőfi-émlékek“ leleplezésére. Fogadja Ön és közölje kérem, a végrehajtó-bizottsággal leghőbb köszönetemet e kitüntető szives emlékező-ért.

Nagy sajnálatomra ezen magasztos ünnepen meg nem jelenhetek

Szegény Petőfi! Költői lelke álmadozott a csatatéri hős haláláról, de nem várta olyan rettenetes alakban, mely őt nyom nélkül elsöpörte.

Levelében Ön emliti Skariatín tábornok nevét. Ez egy iszonyu tragédiát ébreszt föl emlékezetemben. Ugyanaz az ágyugolyó, mely a tábornok mellét szétépte, ennek

lelkes, szeretett mátkáját is szíven sebezte. Azonfelül a tábornok mellett álló tisztje, most már elhunyt jó barátom, Krasznokutski, halántéka közelében süvöltött el ugyanazon golyó, a mely miatt egész életen át jobb szemére könyezett. Skariatín tábornok mátkája mégis fölállíttathatta a baleset helyén az emlékkövet szeretett vőlegénye tetemére.

Hány kardcsapás érhetette a mi Petőfinket, míg halálosan találva lerogyott Ugyanannyi fájdalmas csapás érintette nemzetünk szívét, de az a megnyugvásunk sincsen, hogy különlegesen az ő tetemét tisztelhesük. Érdekes két dráma! — A sors jobban jutalmazta az Istenadta szeretetet.

Sirhatott a nő a szeretett férfi sirja fölött haláláig. De most már csak olyan öreg legények, mint én vagyok, emlékeznek a regényre.

Petőfinek teste nyomtalanul elenyészett, de örökké fennmarad az Istenadta Géníusz, mely nemzetünket minden jóra lelkesíti. Ő vele vigadunk, iszunk, szeretünk és ha kell meg is halnánk. Ez a költő és a költőjét végzetlenül szerető nemzet isteni jutalma.

Nagyon megörvendeztetett azzal, hogy végtére levette a szerénység álarczát és névleg tudom, kinek köszönhetem az érdmem fölötti tiszteletet.

Szentpétervár, 1897. június 26.

Zichy Mihály s. k.

Honvéd-emlék a Nyergestetőn.

A Nyergestetőn állított emlék leleplezésének ünnepélyéről az alábbiakat adjuk:

Az elmúlt nagy idők emlékezetének volt szentelve augusztus 8-ának napja, a mikor a Nyergestetőn a szabadságharcban lefolyt nevezetes epizódok emlékére emelt oszlop leleplezési ünnepét tartották meg.

A napfényes reggelen Kozmás csikmegyei község felől, a fenyvesektől koszoruzott térség különös, tarka képet tárt fel. A kőzutakon kocsik tömege vert porfelleget s gyalogtömegektől hemzsegett a mezőség, a mint zászlók alatt, miképen processziók alkalmával, vonultak a Nyergestető felé.

Férfi, asszony, gyermeksereg koszorukat, zászlókat lengetett a verőfényben s még a béna, nyomorék is rászánta magát, hogy egy meredek hegymázás révén nemzeti ünnepben lehessen része.

Mert az ünnep valóban nemzeti volt. A hol 1849. augusztus 1-én *Tuzson János* őrnagy vezénylete alatt, a betörő orosz ágyuival verte vissza a hős csapat, azon a helyen a dicsőséges haditény emlékezetét most diszes emlék oszlop hirdeti.

A Bukarestben, Románia fővárosában élő székely-magyaroké az érdem, hogy ezt a Thermopiléhez hasonló hegy-szorost méltó emlékekkel látták el és filléereiket áldozva bebizonyították, hogy idegenben is él a magyar hazaszeretet s a lelkesítően dicső események iránt méltóképen akar és tud lelkesedni. Sőt e tekintetben irányadóul is szolgálhat azoknak, kiket a kedvezőbb sors nem kényszergetett arra, hogy az édes otthon odahagyva, idegenben keressék a megélhetésnek feltételeit

*

A kanyargó megyei út a fiatal fenyvestől ellepert hegyoldalokon vezet fel a Nyergestetőre, s mire oda érkezünk, már lepve, tömve a csekély terület, mely a gerinczen elhúzódik. Pár ezernyi sokaság tárja fel a székely viseletekben eredeti típusokat és csoportosult a lepellel borított emlékoszlop körül.

Az emlékoszlop zögödi trachitból való. Párkányos alapzaton emelkedik egy obeliszk, mely sajátos és meg nem állapított stílyt hordoz magán. A négyszögös metszet fölött korinthisz oszlopféjből kiemelkedő kőkereszt képezi a záradékokot, mely a mellett, hogy befejezett csucsoz képez, a vallásos érzületet is leköti és mintegy óva-őrzi az emlékoszlopot. Talán kár, hogy a trachit természetes színe helylyel-köznel cement-tapaszt által kényszerül csiszolt jelleget viselni.

Az obeliszk a vizválasztó nyergen a jobb oldalon emelkedik, átellenben a hajdani Nyergesvárral, melynek származása ép annyira homályos, mint azon sok száznai emlékeké, a melynek várszerűségét bizony nagyon nehéz ma megállapítani, ámbár kétségtelen, hogy ezek a régen multakban fontos védelmi és erődítményi helyekül szolgáltak.

Az emlékoszlopon három felirat van. Keleti oldalán a létesítők örökítették meg annak származását, a Bukarestben élő székely magyarság, mely ezen ahelyen az emléket emelte.

Az északi oldalon olvasható:

„Nyugosznak ők a hős fiak, duló csaták után; nyugosznak ők, fejük fölött zöldel bokor, virány.”

Nyugat felől az obeliszken a következő aranybetűs véset áll:

„Szenteld óh magyar hazádnak kebled szent érzelmeit, romlott szív és romlott elme, kit hazája hü szerelme szép tettekre nem hevít.”

Az oszlop lábazatán domborművü koszoruban áll e felirat:

„1849 augusztus 1.”

S hogy erre az alkalomra a lelkesültség annál impozánsabb legyen: egy sereg ágyugolyó hever az emlékmű lábánál, melyeket a Nyergestető melléken idők folytán táltak és hiven megőriztek a csikiak.

*

Szaporodnak a koszoruk az obeliszk körül. A bukaresti honfiak nagy küldöttsége hozta el a babért, melyről nemzeti szalagok lengenek aranyos felirattal: „Hol sirjaik domborulnak unokáink leborulnak — a bukaresti honfiak és honleányok, 1897. augusztus 8.”

A csikszentmártoniak külön fejezték ki kegyeletüket: „Szabadságharcunk dicső honvédeknek.” Csikmegye közönsége, a „Csiki lapok”, egyesületek és községek hoztak diszes koszorukat.

Csikmegye nagy számban képviseltette magát az ünnepben. Mikó Bálint főispán és Becze Antal alispán vezetése alatt a vármegyei közigazgatási tisztviselők jelentek meg. Kézdi-Vásárhely várost Bartók Károly polgármester képviselte számos résztvevővel. Sepszi-Szent-György várost régi honvédek képviseltették, Fagyas Bálint nyug. honvéd főhadnagygal. A 48-as honvédek mindenfelől eljöttek; Tuzson J. alezredes, Koós Ferencz ny. kir. tanfelügyelő. A sajtót a „Székely Nemzet”, és a „Csiki Lapok” képviselték.

A Történelmi Lapok sa az ereklye-muzeum képviselője Brassóban elakadt a gyorsvonat másfél órai késése miatt. A késés alatt a székely vonat be nem várva az érkezést, elrobogott. E miatt csak távirati üdvözlötet küldhetett az ünneplőkhez.

Az emléksobortól átellenes hegyoldalon felállított lombsátorban, oltár előtt adott hálát a csiki lelkesység szépen czelebrált misében az Egek urának, hogy az emlék-ünnep szép napjára engedett virradni.

Azután Benedek István, a csikvármegyei 48-as honvéd-egylet elnöke tartotta meg megnyitó, lelkes és elérzékenyítő beszédét, bemutatva a Nyergestetőn lefolyt harcok szereplőiből, az 1848-ik évről megőrizett, Mária képes lobogó alatt, mely a 84-ik honvédzászlóalj előtt lobogott a

czokban, a dicső fegyvertények szereplőiből még élő szereplőket *Tuzson János* őrnagyot, jelenlegi nyugalmazott honvéd alezredest, *Gáll Domokos* főhadnagyot, a ki az ágyúüteget rendezte és egy jellemzetes, kemény arcú öreg székeyben *Gáll Lajost*, a zászlótartót, a ki most is még erős kézzel emelte magasra a sok dicsőséget látott lobogót, a szent ereklyét.

A szép beszédet gyakran szakították meg éljenzések. Benedek beszéde alatt, lehullott az emlékműről a lepel, mire taraczkdurrogást tudörgő, a hegytömegek által sokszorosan visszavert lelkes éljenzés harsogott fel ezernyi torokból.

„A nyergesi hősök emlékére“ *Bálint György* lelkész poézistól áthatott, alábbi hazafias költeményét *Tamás Ignác* szavalta el nagy hatással.

Ez hát a hely, ez hát a szent tető,
Hol a szabadság vitt haláltusát,
Hol egy maroknyi üzött, csonka had
Titánerővel véde nőt, hazát?!
Itt a kebel, itt a szent ihletés
Ugy feldobog és érez érzetet,
Melytől a holtak álma csendesül,
Mely tette gyujt egy élő nemzetet.

Az Isten uja volt! Leverve már
A szent szabadság lánczba öltözött;
A fecske, gólya fészket nem talál
Gyermeksikoltás, nőkönyvek között.
Ocsuth Lajos, e harci óriás,
Veszett hazáján sír, zokog, szalad,
A csonka hős honn vérzik, éhezik
S nincs ápolója, nincs kenyérfalat.

Csak egy erő, csak egy gát áll a még,
Székely szívekből rakva sziklaként,
Mely e gerinczbe növe bátoran
A messze zugó völgybe békéként.
A muszka zug ott, ádáz szolgahad,
Olés enyészet írja utait,
A nőérényt orozva ejti meg,
A templomokra üszkötöt hajit.

És törve tör e hegygerinczre fel,
De áll *Tuzson*, áll a maroknyi had,
Az ágyu bög, a harzi kürt sikolt,
A föld remeg, a lárma égbe hat.
Fegyverre székely! Kard, ki kardra most!
A hős a hegyről e szót zengi le,
Ma meghalunk, ma Spárta mi vagyunk
És e hely lesz az új Thermopile! . . .

És harcz emészt vad mint a sorsharag,
Mint óceán, ha szikla gátra tör,
A hegy megindul: jaj, nyögés, halál,
Az iszonyat maga holtá gyötör . . .
Piros patakba foly a honfi vér
Piros patakba ful ezer szikla,
S halál nyögés közt, vad szitkok között
Neműakét és önsorsuk átkozák.

Mi ad erőt, hogy a kőszáli sas
Megvédje fészket mig egy tolla tart?
Mi ad erőt, hogy emberáradat
Megtörni nem tud székelyt és magyart?
E szent hazának földje, halmái,
A délibáb, a Tátra szülte meg
Ezt az erős, ezt a vitézi fajt,
Mely győzni, halni tud, de nem remeg.

Hiába mind! A sziv legyen aczél,
A kar legyen lesújtó égi lang, —
Leonidas elvérzik, de győz,
Győz *Ephialtes*, a czudár, bitang.
Ha árulás, csel ügyed meglopá,
Ha sors, ha Isten, minden ellened,
Herostratest megörzi a mese,
Neked buknod kell, győzni nem lehet.

Nem győzhetél te ősi szittyafaj
Bitang, hazátlan áruló miatt;
Eladva kardod, véred, mindened,
A szörnyü áradat visz, úz, ragad.
Nem győzhetél; de tetted fenn marad
És él neved időtlen évekig,
Mig itt echo székely szóra kél,
A mig csak e hegy éggel mérközik.

A hir aranyos szárnya hordja szét
Kinek végsorsa becület vala, —
A dajka róla szó himes mesét,
A pásztoroknak róla zeng dala.
Fegyverbecsület, székelybüszkeség,
Világító nap a derült égen,
Jöhet boru, jöhet véráradat,
Hozzád méltatlan e faj nem leszen.

És te hegy és te zöldelő virány,
Órzd örökre, a hős csontokat,
Hogy béke, áldás, nyugalom között,
Pihenjenek szép, szende álmokat.
S te Isten, a ki fenn uralkodol,
Bocsásd e népre jobb jövő korát,
Adj honszerelmet, adj aczél szívet,
Hogy élve, halva áldjuk a hazát!

Az éljenzés lecsillapultával *Koós Ferencz* mondott alkalmi beszédet, hosszantartót és tanúságot, a melyben visszapillantást vetett az egész szabadságharczra és annak a Nyergestetőn befejeződött körülményeit ismertette, sokszoros tetszéstől megszakítva E beszéd szószerinti szövege ez:

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

A honfui kegyelet legszentebb érzelmeitől áthatva, sereglettünk ki erre a szent helyre, az ugynevezett „Nyerges tetőre“, hogy megvilágítsuk a történelem szövétnekével azoknak a névtelen hősöknek áldott emlékezetét, kik ezelőtt 48 évvel 1849 augusztus 1-én a végső élet-halál harczot vívták itt és *Bikszád* alatt, a ma is életben levő *Tuzson János* és *Kiss Antal* honvéd őrnagyok parancsnoksága alatt. E végső küzdelemnek, mint a láncz utolsó szemének, igen emlékezetes előzményei vannak, melyek azzal szoros összeköttetésben állnak

1849. május 1—23-án a két császárnak Varsóban történt találkozására után, *Paskievics* gr. varsói herczeg 240 ágyuval, *Rüdiger* gr. lovassági tábornok 120 ágyuval Magyarországára; *Lüders* tábornok 56 ágyuval a tömösi szoroson Brassóhoz, *Grottenjelm* a borgói szoroson Beszterczéhez 32 ágyuval és így 448 ágyuval, 350.000 idegen zsoldos rontott országunkra. Két nagy hatalom csaknem félmillió activ seregének egyesült szuronya, segítve szerb, rác, horváth, tót, oláh és szász nemzetörök és lándzsások száz meg százezrenyi bősztömegének égető, rabló, gyilkoló közreműködése által, csoda-e, ha végre legyőztünk? (Szabadság harcunk *Jakab Elek*. 572. *Kövári* 238. lap.)

És mindezeknek daczára:

Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzeted!
Nem vesz az el, ha eddig el nem veszett . . .

1849. június 18-án a *Predealon* vette kezdetét, a népjogot lábbal tiporva, azon irtóztató véres tragédia, a mely Erdélyben s közelebb a székelyföldön 45 napig tartott; midőn a székelyek egy hónapig tartották sakkban *Lüders* orosz tábornokot, holott feladatra lett volna, legyőzni Erdélyt s azután, mint *Puchner*-nek 1848. őszén *Debreczenbe*, a *Bánságba* menni. (Kövári Erdély története 1848-49-ben.) Véres betűkkel vannak e nagy napok édes hazánk, nemzetünk történetébe feljegyezve, a székely névnek örök dicsőségére.

A tömösi szorosban június 18—21. napjain 56 ágyuval, 28 ezer orosz had, 18 század donikozák ellenébe, nem több mint 1600 székelyt s egy üteg ágyut állíthatott a minden oldalról szorongatott haza. De e maroknyi védőrség, daczára a nagy egyenetlen erőnek, több mint két nap tartóztatta fel *Lüders* tábornokot, többször visszavervén az ellenséget; több tisztjeiket s azok közt a kozákok hetmanját is elejtve, a küzdelem csak árulással végződött az oroszok előnyére.

A brassói fellegrát kézdi-vásárhelyi *Tóth Sámuel* várparancsnok kétszáz székely honvéddel két álló napig védelmezte *Lüders* ágyui ellen a legnagyobb önfeláldozással. Méltó itt megemlíteni, hogy ezt a várat azelőtt kétszáz évvel pár ágyu. egyetlen lövésére adta volt kegyelemre a brassói száz polgárság *Veterani* osztrák tábornoknak. A kegyelem pedig abból állott, hogy négy előkelő száz polgár feje a porba hullott...

A brassói fellegrát feladása után folyt a vér a háromszéki harctérekben, melyekben *Kökösnel* a székely ágyuk megteremtője *Gábor Aron* tüzér őrnagy, *Mara Gábor* őrnagy, az *Epres tetőn*, *Gyertyánfi Ferencz* százados háromszázad magával estek el és lettek a magyar szabadságharc történetében halhatatlanokká.

* * *

Mig Háromszéken ezek történtek, ez alatt *Görgei* tábornok *Komáromból*, *Tokajon*, *Debreczenen* és *Nagyváradon* át úgy vonult le egy hónapi idő alatt *Világosig*, hogy egyetlen egyszer sem ütközött meg az őt nyomban kísérő oroszokkal... Minek? gondolá magában ő, ki 1849. aug. 16-án ezt írta *Nagyváradról* a szibói magyar hadsereg parancsnokának:

„Én minden ábrándokat elejétől fogva kárhoztattam, rögtön beláttam, hogy szegény, nyomorult hazámnak minden áron békét kell szerezni. (Kövári 275. l.) A pártatlan és igazságos történelem fogja valaha eldönteni, hogy kinek volt igaza: *Görgeinek-e*, ki minden ábrándokat elejétől fogva kárhoztattott, vagy a hős lelkű *Bem apónak*, a ki az orosz tulnyomó erővel szemben is minden talpalatnyi földet utolsó csepp vérig védelmezett az ő szeretett székelyeivel. — Azonban már ma is világosan áll előttünk, hogy *Bem* a magyar alkotmányérti harcot nem tekintette ábrándnak, hanem olyan igazságos ügynek, melynek lehetetlen elveszni, hogy ő nem politizált, hanem verekedett a végkimerülésig s ezzel bebizonyította a világ előtt, hogy igazat mondott *Petőfi*, midőn így lelkesedett a székelyek mellett:

Csak nem fajult el még a székely vér,
Minden cseppje drága gyöngyöt ér.

Bár meg kellett hajolni a székely nemzetnek a tulnyomó orosz-osztrák fegyveres hatalma előtt: büszke lehet s lesz is örök időkre a tömösi, brassói, kökösi, a szemerjaszentgyörgyi, a moldova sósmezői, a nyergestetői és bükszádi csatákra, melyek közül a szemerja-sepsi-szt.-györgyi az egyesült orosz-osztrák erő ellen, mind hevességre, mind tartalomra nézve méltón sorakozik a piskiihez (I. Háromszék önvédelmi harca. Nagy Sándor. 85.)

Büszke lehet a székelység s legyen is arra, hogy bár

Háromszék szentföldjén belől több nyílt csatát állott ki, kivéve az *Epresten Gyertyánfy* zászlóaljának lemészárlását, az oroszoknak egy csatája sem volt diadalmas, a csatater mindig a székelyeké maradt (Nagy S. 87. l.) Azonban az epresetői meszárlás is vissza lett fizetve ugyanazon helyen július 19-én. *Gyertyánfy* és *Gábor Aron* meg voltak boszulva, a székely fegyver csorbája kiköszörtülve; mert husz ágyu jól irányozva egyszerre elsütve, oly hatalmas dördüléssel szórta ki golyóit és kartácsait a rengeteg orosz lovasságra, hogy mire a füstgomoly eloszlott, már élő lovaszt látni nem lehetett: a fűbe harapott, vagy elfutott. (Nagy S. 84. l.)

Büszke lehet a magyar arra, hogy az ő harca *Pozsonytól*, *Beszterczéig*, *Titeltől Nyergestetőig* nem volt forradalmi harca. Mi nem lázadtunk fel senki ellen. Alkotmányunkat, államlételetünket védtük s azt védeni fogja s védje is, óhajtom, nemzetünk mindenha, ha megtámadtatik. (Jakab E. 572. l.)

* * *

Szabadságharcunk egyik emlékezetes mozzanata volt a *Moldovába* való beütés. Régi királyaink és később az erdélyi fejedelmek sok ízben vezettek vagy küldöttek *Moldova-Oldhországba* segítő seregeket. *Báthori Zsigmond* egy maga 24 ezer vitéz székelyt vezetett 1595. szeptember 7-én a tölcsvári szoroson át a tirgovesti vár alá, melyet ők vettek be október 18-án a vársánczokba s ezekből a falakra vetették magukat s a legsűrűbb golyózapor daczára megmászák a falakat. (Történeti dolgozatok Koós F. 53. l.) Bizony sok magyar hős csontja porladozik az ottani csatateréken, kik hajdan a mai Románia érdekében véreztek.

Mégis merész gondolat volt kétszázad leforgása után bár közvetett támogatást remélni onnan, olyan néptől, melyet a fanatista vajdák a szultán nevében valóságos rab-szolgákként sanyargattak, melynek nemessége az ugynevezett bojárok ellefedték a fegyverforgatást és a lóra ülést. *Bem* ezt is megkísérelte s e gondolat *Kossuthnak* is igen tetszett. (Kövári 253. l.)

Tuzson János a vitéz székely tiszték egyike, ott volt *Gál Sándor* minden székelyföldi csatáiban, ott volt július 2-án, midőn *Gábor Aron* elesett; zászlóalja már 400-ra volt leapadva, midőn *Bem* megrendelte, hogy azt a 79-ik zászlóaljból egészítse ki, ezzel a 27-ik zászlóalj két századdal, két szakasz utászszal és két század lovas által fedezett 6 ágyuval az ojtói szorosban levő oroszokat kerülje meg, fogja el vagy verje ki. *Tuzson* őrnagy július 19-ikén utra kelt, itt ezen az uton vonult át; 20-ikán *Sepsi-Szent-Gydrgyról Bem* is utána ment, július 23-án *Tuzson* a *Bem* parancsára a moldovai határszélig nyomult előre; *Sósmező* határszéli falu végén kozák előrsöket látván meg, üzöbe vette őket; de csakhamar mintegy négyezernyi ellenség zömére akadt, mely őket kemény tüzzel fogadta s makacsul védte magát. Azonban székely honvédeink oly elszántsággal rohanták meg, hogy *Filipest* és *Górzafalodáig* meg sem állottak. Ebben az ütközetben 12 halottat, 40 sebesültet vesztettünk; ezek között volt *Egyed Lajos* Vilmos huszár főhadnagy és *Courier* bécsi légióbeli hadnagy. (Jakab E. 559. l.)

Július 24-ikén *Ojnestig* nyomult elő, a hol megtudta, hogy az oroszok *Bákó* felé vonultak vissza s így az üldözéstől megszünve, más irányt vett és *Okne* felé tartott, hol a tábornoktól azt a rendeletet vette, hogy az éj csendjében álutakon vonuljon vissza *Forzafalvára*, hová július 25-én reggel 4 óraker meg is érkezett. Ott a tábornok a sereg felett szemlélt tartott, akik magokat kitüntették, azoknak érdemjeleket osztott ki, s 8 gyalog századot, 6 ágyut és 40 lovaszt hagyván *Tuzson* őrnagy parancsnoksága alá, őt *Moldovában* hagyta azon ígérettel, hogy az erdélyi csapatokkal

való egybeköttetéséről gondoskodni fog. Ekkor *Tuzsonnak* a „Moldovában állomásozó magyar hadcsapatok Parancsnoksága“ czim használatát elrendelvén, Erdélybe a borgói vonalhoz sietett.

Tuzson őrnagy négy napig volt Moldovában, de ekkor *Omer basa* határozott felhívására kénytelen volt visszavonulni. Midőn a *Bereczk* feletti ugynevezett „Magyaros tetőn“ volt, észrevette, hogy Háromszék el van foglalva s Csikba visszavonulási útja el van zárva. Az éj oltalma alatt a tájat jól ősmervén. július 31-én *Polyánon* át *Szárzapatak*nál a *Kászony völgyébe* leereszkedett s utját Csik felé folytatta.

De az ellenség *Clangallas* osztrák tábornok alatt észrevette s azonnal nyomában volt. *Tuzson* 6 órától estig védelmezte magát és másnap, augusztus 1-én itt a *Nyerges tetőn* állást foglalt csatát fogadott el s kora reggeltől 11 óráig harczolt 8 század magával 8 ezer ellenséggel, mikor értésére esvén, hogy az ellenség Csiklázárfalván felül megkerülte, hogy a teljes megsemmisülést kikerülje, leszállott az aljba. Ez a visszavonulás éhség és a nagy fárasztó utak miatt kimerült csapatok felbomlását vonta maga után.

Ugyan e napon *Coppet* osztrák tábornok is támadott. A székelyek *Bükszád* előtt *Kiss Antal* őrnagy alatt várták őt és csatát kezdettek; de erejük nem engedvén, hogy a hegyoldalokat fedezzék, csakhamar meg voltak kerülve, a bükszádi patak hidját elrontották s a falu megett a szoros oltalmára keltek s addig tartották, míg a *Gál Sándor* visszahuzódásának híre megjött. Ezen állás megett megmáshatatlansziklákon kellvén visszahuzódni, nehogy a szoros torkolatába rekedjenek, hét ágyujokat ott hagyták s *Csikszeredába* menekültek, hol *Gál Sándorral* egyesültek. (Kövári 265. l.)

Gál Sándor átvonulása az ellenségtől előzőnlött Erdély közepén a keleti székely havasoktól *Kolozsvárig*, a mily sok veszéllyel járt, ép oly fénypontját képezi a ő katonai talentumának és a székelység, főleg tüzérei dicsőségének. (Nagy S. 92. l.)

E jelenetet még csak *Görgeitől* láttuk a télen, a bánnyavárosok közti megszabadulásában. (Kövári 264. l.)

* * *

Eldördültek tehát ezen a helyen és *Bükszád* alatt a székely földön 1849 aug 1-én a magyar szabadság védelmére az utolsó székely ágyuk.

Erre aztán néhány nap mulva bekövetkeztek a n.-szebeni, szász-sebesi és temesvári vesztett csaták, a világosi, dévai és zsitói fegyverlerakások. Irtóztató sötét korszak borult ezek után a magyar nemzetre. . . Pedig még ma is büszke önérzettel elmondhatjuk, hogy szentebb ügyet, tisztességesebben egy nemzet, egy hadserege sem védelmezett, mint a magyar nemzet és hadserege 1848—49-ben, mert az emberiség jogaiért, a polgári szabad-ágért, hazája alkotmányáért, területe épségeért, önállóságáért küzdött és vértett. Hadviselésében a győzelmi eredmények közepette is *humanus*, elnéző és nagylelkűen kiméletes volt, bosszu állás nem ösztönözte; ellenségével, ha hatalmába került, úgy bánt, mint felesbarátjával. Ily bánásmódot, midőn ellenség kezébe kerültünk, bezzeg mi nem tapasztaltunk, de *brutális*, kiméletlen és lealázó módon viselkedett mindnyájunk irányában, kik fogva voltunk és a mi több, ez akkor történt, midőn hadjáratunknak vége volt. (Tört. Lapok 5—6. sz. 1897. a 36—37. lapokon.)

Bitófa, golyó, börtön, besoroztatás, külföldre menekülés flett szomorú osztályrésze az idegen segítséggel leigázott nemzetnek. A kik pedig e csapásokat idehaza elkerülték, azok elmondhatták *Kölcsey*vel:

Bujt az üldözött s feléje
Kard nyúlt barlangjában;
Szerte nézett s nem lelé
Honát e hazában . . .

* * *

Tizenhét gyászos évnek kellett még addig lefolyni, míg a nemzet bölcse megtalálta azt a mágnest, a mely a nemzet szívével a király szívével összeforrasztotta.

„Feledd el sebeidet oh nagylelkű nép, drága nemzetem! Koronád fénye kitarthatásod által megújult fényben ragyog. Királyoddal kibékültél. Sorsod kezében van letéve. Elj hatalmaddal bölcsen. Műveld népedet. Igyekezz erkölcsi erőben s vagyonban gyarapodni. Csak ez biztosítja jövődet. Légy immár, légy valahára egyetértő. Kerüld a belső visszavonást. Kövess el mindent, hogy a haza békeje fennmaradjon. A haza minden jó fiának nyujts testvéri jobbot. Elnyomni senkit ne igyekezz, de magadat erősen tartsd fel a trón s alá s a testvéri népek felé Ne gyűlölj, de életedre s hazád földére légy éber. Szemeid legyenek keletre s délre függesztve. Méltányold s fejsd ki a felkes alföldi magyar népben és a székelységben levő katonai erőt. Három legyen előtted szent s bárki által érintetlen: Alkotmányod, nyelved és az unio. Ezekért folyt 1848—49-ben annyi nemes honfivér. Ezek legyenek talizmányaid, ezek jelvényeid, melyek alatt győznöd, vagy halnod kell. (Jakab E. 577. l.)

* * *

A nemzet és király közötti őszinte kibékülés számtalan áldásai mellett ott emelkednek már szűkebb hazánk téerein és bércein is a hálás utódok áldozat-készségéből az 1848—49 ki névtelen hősök porai felett, az ő dicsó tetteiket időn s enyészeten át hirdető honvéd emlék-szobrok. Nem pihennek már jeltelen sirokban a piskii hősök. Áll a legnagyobb hős, hadvezér ércszobra székely márvány talpazaton a maros-vásárhelyi piacon. Honvédemlék hirdeti tömösi szorosban a „magyar vár“ szikla bércezen annak a 400—500 hős székelynek, *Kiss Sándor* ezredes emlékezetével együtt, kiket csak egy második *Ephialtes* árulása volt képes összetörni.

Áll a csángó emlék *Csernátfalu* piacon *Sükösd Sámuel* lelkész emlékezetével együtt, kiket az elvakított oláh nép dühe gyilkolt le fegyvertelenül 1848 karácsony szombatján. Áll az eresztevényi temetőben a székely ágyuk megteremtőjének diszes emlékszobra; áll *Sepsi-Szt.-György* piacon a háromszéki csatákban elvérzett honvédek lélekemelő emlékoszlópa. Áll már hála az égnek *Segesvárt* a nemzet büszkeségének *Petőfi*nek székely művész által készített pompás szobra, a fejéregyházi csatában elesett honvédek turulos emlékoszlópa.

Már csaknem mindenütt betelt *Petőfi* jóslata:

Hol sirjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak
És áldó imádság mellett,
Mondják el szent neveinket. —
A magyarok Istenére esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok többé nem leszünk!

* * *

Csak a Moldovában, csak a *Bükszádnál*, csak a *Nyerges tetőn* elvérzett székely honvédek porai pihentek eddig jeltelen sirokban, kik *Gál Sándor*, *Kiss Antal* és *Tuzson János* alatt küzdöttek és vértettek el a tiszser, huszszor nagyobb ellenséggel szemben, többé már nem a győzelemért, hanem a magyar becsületért. A gonviselés úgy akarta, hogy *Románia* fővárosában *Bukarestben* élő, de a honszeretet ihletése által megszentelt székely iparosok és székely nők valószínűleg meg azt az eszmét, a mely csik-kozmási *Abraham István* szintén *bukuresti* derék iparos agyában, szívében fogamzott meg.

Áll tehát a *Nyergestetőn* is már a honvéd emlék, mint a *Bukurestben* élő székely férfiak és székely nők igaz hazaszeretetének élő bizonyága, a mely nekünk sokkal kedvesebb, sokkal szentebb, mintha az idebaza élők állították volna...

Méltó elődök, méltó utódai őrizték meg továbbra is, sőt oltások gyermekeitek szívébe is ott az idegen földön azt a magyar haza iránti szeretetet, melyet ti innen a székely Kárpátok közül vittetek ki magatokkal oda a *Dimbovicza* partjaira! . . .

Méltó hősök, méltó utódai fogadjátok székelyföldtestvéreiteknek, a hazáért elvérzett utódoknak s a még életben levő, de már pihenni vágyó 1848—49-iki öreg honvédeknek halás köszönetét! . . .

Legyen jelszavatok ezután is, mint volt eddig a buzdosó költőnek amaz ígérete, melyet ezelőtt épen negyven évvel hangoztattam a bukuresti magyar kaszinó alakuló gyűlésen apátok között:

„Fogadd legszentebb esküvésemet,
Külföld sem oltja lángszerelmemet!“

Éljen a legalkotmányosabb, a legjobb király Ferencz József ő Felsége!

Éljen a magyar, éljen a haza! . . .

Közben a dalárda énekelt hazafias dalokat s a „Szózat“ és a „hymusz„ elhangzása után Becze Antal tartotta meg az emlékoszlop átvételére vonatkozó, mesterein szerkesztett záróbeszédét.

*

A mi ezután következett, az egy páratlan szép monstre-majális volt augusztusban, a minőt a Kárpátok heglánczai is ritkán láthattak.

Midőn a hosszú völgykarajban az erdős legelők pázsitján, dúslombu fák és cserjék árnyékában párezernyi ember lakomázott, a magával hozott eledelekből, hazafias lelkesültségtől áthatott daloktól zengett és zugott a bércz, az erdő, hegy és völgy, a mi végre egybeolvadt minden dal és óhajítás abban az egyben, hogy „*Isten áldd meg a magyart!*“

*

Az emlék készítője. — Ágyu golyók.

A honvéd emlék alkotója, mint az ünnep egyik intézője írja, Ábrahám István bukuresti kocszi gyáros. Ábrahám aug. elején, a midőn Brassóba érkezett, elmondta, hogy a csikozmási határon eddig 25 drb. ágyugolyót találtak. — *A golyókat mind az ellenség lőtte a magyar seregre.* Azelőtt két héttel lelték meg a 25-ik golyót, melyet a kolozsvári tört. ereklye muzeumnak szántak.

*

Az ünnepélyről más kézből ezeket a sorokat vettük:

Kuszkó István tört. muzeum ör Brassóban feladott sürgönyét a Nyergestetőn tartott ebéd alatti tosztok közben kaptuk s felolvastuk éljenzés mellett *Négyezer* ember előtt folyt az ünnep. A pompás népnünp a legszebben sikerült d. e. 10—12-ig. Ott volt a derék *Mikó Bálint* főispán és sokan Kézdi-Vásárhelyről a polgármester vezetése alatt. *A csiki r. kath. papság hazafisága* előtt le a kalappal! Tuzson szüntelen óváczió személye volt. Az emlék 6 méter magas s igen csinos.

Jakab Elek †

Munkatársaink gardája ismét megfogyott. *Jakab Elek*, ki a szabadságharcot karddal küzdötte végig s ki azután egész haláláig tollal szolgálta oly fényes sikerrel nemzete történetét, eltűnt az élők sorából. A történelmi muzeum tiszteleti tagjainak száma egygyel ismét apadt. A *Honvédek Pantheonában* egy kiváló írófiu foglal helyet, kinek emlékét az utókor előtt mindig tisztelettel, kegyelettel fogják emlegetni.

Az erdélyi történetírást nagy veszteség érte szentgeriszei Jakab Elek, országos levéltárnok és a M. Tud. Akadémia r. tagja, munkás életének 78 évében f. é. július 23-án a budai szent János-kórházban történt halálával. Számos történelmi munkája mind Erdélyről szól, melyekben majd egy-egy kimagasló történelmi alak életrajzát írta meg (Dávid Ferencz, János Zsigmond, Az utolsó Apafi stb.), majd egy-egy korszak történetét rajzolja (mint „Szabadságharcunk történetéhez, visszaemlékezések 1848—49-re“, „br. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpöre“ stb.) Legfőbb munkája „Kolozsvár története“, melyet 3 vaskos kötetben nagy részletességgel írt meg (1870-ben és 1888-ban jelent meg), ugyanannyi Oklevéltárral és egy kötet „Kolozsvár története világosító rajzai“-val (1870), melynél teljesebb története Magyarországon ez időkig még egyik városnak sincsen. Élete utolsó éveiben Udvarhelyvár-megye monografiáján dolgozott, melyben a székelyek eredetének sokat vitatott kérdésével behatóan foglalkozik, mint a hun eredetnek hívója és lelkes védője. A fejedelmi korszaknak vége felé haladt, midőn a halál kiragadta a tollat kezéből, de a munka $\frac{5}{6}$ része megvan s már ki is van nyomva.

Munkás élete folyásából álljanak itt a következő adatok:

Jakab Elek, 1820. febr. 13-án Szent-Gericsén (Marostordam.) született, az algymnasiumot Székely-Keresztúron az unitáriusok iskolájában, bölcséleti és jogi tanulmányait Kolozsvárt az ev. ref. kollegiumban végezte. Egy évig gyakornokoskodott a marosvásárhelyi kir. táblánál, azután 1841-től a kincstárnál Nagyszebenben tiszteletből szolgált 1848. ápr. 5-ig. Szabad óráiban átkutatta az ottani kincstári fiskusi levéltárt, a szász nemzet levéltárát, a báró Bruckenthal-muzeumot. 1846—47-ben a közügyigazgatósággal Kolozsvárra ment országgyűlésre s az ügyvédi vizsgát letette. 1847-ben Marossszék táblabíróvá választotta. 1848-ban a magyar szabadságharczhoz csatlakozott és Erdélynek máj. 31-én kihirdetett egyesülését Magyarországgal, mint az ellenzék küldötte vitte hírül a magyar miniszteriumnak. Midőn gróf Batthyány Lajos felhívást intézett az állami hivatalnokokhoz, hogy lépjenek a honvédek sorába, mint közlegény belépett a 15-ik Kossuth-huszárezredbe; e minőségben két hónapi szolgálat alatt résztvett Bem mellett az erdélyi és a bánági hadjáratban. *A piskii győzelem alkalmával hadnagygyá, utóbb főhadnagygyá s a háboru vége felé alkapitánygyá léptették elő.* Részt vett számos csatában s egy alkalommal Bem a harmadosztályu érdemrenddel diszította föl. 1849. aug. 17-én Dévánál tette le a fegyvert és mint fogoly ment át csapatával az orosz táborba. Nagyszebenbe vitték és ott 1850. ápr. 26-ig fogva tartották. Jó emberei közbenjárásával szabadult ki; nevét a kincstári hivatalnokok sorából törölték s egy ideig szülőhelyére internálták. Ekkor kis gazdaságát művelte.

1854. nov. 10-én Kolozsvárra ment, hol a téli hónapok alatt dolgozott és tavasszal birtokára költözött. 1856-ban állandóan Kolozsvárra telepedett és nőül vette az erdélyi főkormányzék levéltára igazgatójának; a tudós

Mike Sándornak leányát, Rózát. Majd gróf Mikó Imrével érintkezésbe lépve, közreműködött a gazdasági egyesület erdélyi muzeum, nemzeti színház, stb. alapításában. Már ez alkalommal irodalmi téren is ismert nevű író lévén Debreczeni Márton Kiovi csata cz. eposza kiadásánál is közreműködött és az Erdélyi Történelmi Adatok cz. gyűjtemény szerkesztésében részt vett. E célból gr. Mikó költségén sokat utazott és kutatott az erdélyi levéltárakban.

1861-ben az erdélyi kir. kormányzék levéltárában alkalmazták 1863-ban aligazgatóvá, 1867-ben igazgatóvá nevezték ki. 1873-ban az erdélyi országos levéltárnak Budapestre való áthelyezés kimondatván, ez ügyben a kormány megbízásából tervet nyújtott be a belügyminiszterhez s ezután reábizták a levéltár föllállítását. 1874-ben tanulmányutat tett Európa nevezetesebb városaiban, tanulmányozván a levéltárakat. 1875-ben országos allevéltárnokká nevezték ki.

A m. tud. akadémia 1870-ben levelező, 1889-ben rendes tagjává választotta. 1875-ben hozzáfogott az akadémia levéltárak rendezéséhez s azt pár év alatt bevégezte.

Irodalmi működését kora ifjúságában kezdette 1839-ben a kolozsvári unitárius kollégium Remény című albumában jelentek meg költeményei, majd az Athaeneumban és a Honderüben. Később hirlapi működést fejtett ki nagy buzgalommal Irt társadalmi, közgazdasági cikkeket és tanulmányokat az akkori folyóiratokban és lapokban. tudósításokat, harctéri tudósításokat is. Később történelmi és levéltári szakcikkek, történelmi adatokat közölt nagy mennyiségben. 1848 jun.—aug.-ban az Erdélyi Hiradót is szerkesztette.

Legjobb munkája Kolozsvár története, melybe a legrégebb időtől 1848-ig megírta a város történetét. E művön kívül még vagy 23 műve jelent meg.

Munkás élete után legyen csöndes örök nyugodalma, emlékét őrizzük meg kegyelettel, úgy itt a bérczes kis hazában, melynek multjával élete java részén át foglalkozott, mind ott a fővárosban, hova végül sorsa vezette s hol (a budai temetőben) feltalálta örök nyugvó helyét is.

Honvédek igazolása és ellátása.

A szegény honvédek igazolása és nyugdíjazása tárgyában a szolnok-dobokamegyei honvédegylet elnökének értsítése alapján a f. év folyamán több számon keresztül hirdettük, hogy az ujabban igazolt honvédek is nyerhetnek ellátást. A kolozsvári honvéd-egylet ennek ellenkezőjéről értesítvén minket, a kolozsvári orsz. történelmi muzeum kérdést intézett e tárgyban a miniszterelnökséghez.

E kérdésre a következő válasz érkezett:

Sz. 1241—1897.

eln.

Az orsz. történelmi ereklye-muzeum
Tekts. Elnökségének.

Helytt.

Folyó évi augusztus hó 28-án 9. I. eln. sz. alatt a Miniszterelnök Úr Ó nagyméltóságához intézett felterjesztésére, — melyben az 1848/49-iki honvédek igazolási határidejének meghosszabbítása s nyugdíj

kérvényeiknek felszerelése iránt felvilágosítást kér — értesitem a Tekts. Elnökséget, hogy az 1848/49-es honvédeknek igazolására s kérvényeiknek felszerelésére az 1895. évi július hó 9-én 2185/m. E. és az 1896. évi április hó 21-én 7821/m. E. sz. a. kiadott s irodámban (főtér 1. sz. I. emelet 2. ajtó) a hivatalos órák alatt megtekinthető ministeri rendeletek egyedül az irányadók.

Kolozsvárt, 1897.

Albach Géza,
polgármester.

Kik estek el Segesvárnál?

Felhívásunkra vettük az alábbi sorokat:

Nagyon tisztelt szerkesztőség!

Becses felhívása folytán van szerencsém bejelenteni, hogy a segesvári ütközetben én is mint az I székely 6 fontos lovag üteg tüzestere vettem részt. Üteg parancsnok Papp Sándor tüzér-lőhadnagy volt és én mint tüzemester. Más tiszt nem volt. A tüzérség legnagyobb részt 15—17 éves székely tanulókból állott kiknek neveire már nem emlékszem. Az ütegünkben négy ágyu volt ott, melyek azonban az ütközet vége felé elrepedvén, a csatatérről elvonultak. A személyzetből egy tüzér esett el, az üteg parancsnok súlyos sebet kapott, nekem pedig a lovamat ütötte föbe egy muszka ágyu golyó.

Ezen ütközetben esett el és az abban csatában pihen fivérem *Dáné János*, ki mint az egyik gyalog zászlóalj hadnagya esett el. 1848 nyarán lépett a Mátyás-husár ezredbe s mint huszár vett részt a háromszéki harcokban, 1849 február havában Bem fősergével ott volt Szében bevételénél azután a bánáti hadjáratban, hol a gyalogsághoz kitüntetésből hadnagnak neveztetvén ki, azon székely zászlóaljhoz osztatott be, mely a szemérei ütközetben fényesen tüntette ki magát s azután Segesvárnál oly nagy veszteséget szenvedett.

Hátszeg, 1897.

Kiváló tisztelettel

Dáné Károly
ügyéd.

Halálozások.

Honvédegyleteket, munkatársainkat és lapunk barátait kérjük: sziveskedjenek a halálozásokról egy-egy rövid tudósítást írni s a gyászjelentést az ereklye-muzeum számára esetről-esetre beküldeni.

Eislitzér Samu 48—49-iki honvéd, Kisbéren meghalt jul. hóban. Eislitzér a szabadságharcot Klapka táborában mint tüzértizedes harcolta végig. Nemcsak mint jó tüzér, hanem mint kém is sok fontosságú szolgálatot tett ezredének. A szabadságharc lezajlása után 6 évig bujdosott s végre komárommegyei Kethely községben nyitott kis szatócsüzletet.

Királyhelmecezi Kiss József 1848-49-iki honvédtiszt, nyugalmazott kir. törvényszéki bíró, július 11-én Budapesten meghalt.

Máj György 1848—49-iki honvéd, megyehusár Veszprémben elhunyt. Az öreg huszár több csatában vitézül

harczolt, egy ütközet alkalmával fogságba is került. Világos után besorozták s elvitték Olaszországba, a honnan mikor évek múlva hazakerült Veszprémbé, itt hagyott hitve se nem ismert rá. Hazatérte után pandur lett, majd megyehajdu. Nagy részvét mellett temették el.

Idősb Oláh György 1848—49-iki honvéd Gyula város volt bírása és tanácsosa július 10-én hetvenhárom éves korában meghalt.

Pusch Károly honvéd tiszt elhunyt. A hetvennyolcz esztendő aggastyán élete épp oly tragikus volt, mint halála. Valaha jobb napokat látott. Volt egy kis vagyunkája, csendesen éldegélt, s mikor kitört a szabadságharcz ő is beállt honvédek. Vitézül harczolt, csakhamar tiszt rangra emelkedett és különösen Budavár bevételéről sokat tudott beszélni. A világosi gyásznapi után sok mással őt is besorozták közlegénynek az osztrák hadseregbe, hol mint vitéz katonát annyira megbecsülték, hogy az olasz háboruban már mint főhadnagy vett részt. Már öreg ember volt, mikor elbocsátották a hadseregből. Feleségével és szegény hibás elméjű fiával kenyér nélkül állott a világban. Kopogtatott itt is, ott is valami kis hivatalért, de öregsége miatt sehol sem akarták alkalmazni. Alamizsnát pedig senkitől sem fogadott el a vén katona. Családjával együtt letelepedett Budán és keserű napokat éltek. Végre is az öreg kapott állást — megfogadták irodaszolgának a Ganz-gyárban. Több mint tíz esztendőig szolgált hűséggel, becsülettel, épp úgy, mint egykor a zászló alatt. Nehéz küzdelmet vívott az élettel, most pihenni tért.

Stehlo András elhunyt Miskolczon. 1848-ban, a híres vörössapkás kilenczedik zászlóaljban harczolt honáért. Világos után szabómester lett belőle, de mivel üzlete nem ment jól, beállt a várososhoz rendőrnek. Szolgálatát nem bírta sokáig teljesíteni, levetette az uniformist és beállt boltiszolgának. Egyre öregedett, nem bírta a nehéz életet, s a minap végre hatvanesztendő korában, szíven lőtte magát, úgy, hogy azonnal meghalt. Honvédtársai testületileg kísérték el utolsó útjára.

Jeney Szabó József a debreczeni ev. ref. egyház volt főpénztárosa elhunyt. Mint értesülünk az elhunyt a debreczeni függetlenségi párt első elnöke és 48-as honvéd-főhadnagy volt.

Tölly Sámuel 48—49-ik honvéd, földbirtokos június 25-én Felső-Eőrött meghalt.

Breznyik János 48—49 honvéd Csabán aug. hóban elhunyt. Breznyik már mint selmeczi tanár kötött kardot a haza védelmére, Komárom védelménél részt vett és mint Klapka futárja, magához vette a tábornoki parancsnoki könyvet, melyet az aradi ereklye-muzeumnak ajándékozott. A bécsi kormány el is tiltotta a tanárságtól s csak 1858-ban került Selmeczre. 5000 hold békés-csabai birtokát és egyéb összes vagyonát, mely a százezer frtot meghaladja, a selmeczi ág. ev. liczeumnak hagyta. Már életében a protestánsok Röck Szilárdja nevével tisztelték meg. Selmecz városa disz-sirhelyet adott és maga állit diszes emléket a kiváló férfiú hamvai fölé.

Malomszeghi és óhaji Csutkay Alajos 1848—49-iki honvéd főhadnagy aug. 22-én nyolczvanöt éves korában Sátoralja Újbelyen meghalt. Özvegye, három gyermeke és számos unokája gyászolja.

Gazsuly József 48-as honvédhadnagy, nyugalmazott gazdatiszt és volt kataszteri becslobiztos augusztus 13-án elhunyt.

Grósz József dr. 1848—49-iki honvéd Miskolczon meghalt. Az elhunyt a szabadságharczban a híres vörös-sapkás honvédek soraiban küzdött a hazáért. Temetésén a vasuti üzletvezetőség Görgy László főnök vezetése mellett, az államvasut tisztikara és alkalmazottjai testületileg vol-

tak jelen, a vármegyét Tarnay Gyula dr. alispán, a várost Nagy Kálmán polgármester, a kereskedelmi kamarát pedig Radvány István dr. kir. tanácsos, elnök képviselte. A negyvennyolczas honvédek gyászlobogójukkal testületileg jelentek meg bajtársuk végtisztességén.

Kerekes József királyi tanácsos, nyugalmazott királyi tanfelügyelő, negyvennyolczas honvédhadnagy aug. 21-én Zihalon meghalt.

Palkovics Károly volt orsz. képviselő, a ki a szabadságharczot mint 48-as honvédszázados küzdötte végig, Esztergomban elhalt.

Pollák János, az 1848—49. önvédelmi harc egyik legvitézebb őrmestere, az országos honvédmeházba meghalt. A megboldogult 82 évet élt. 1848-ban huszonhét ütközetben vett részt, és még az utolsó napokon is villogószemekkel beszélte, hogy legnagyobb hadi büszkesége volt, mikor Bem apó megveregette vállait. Az összes erdélyrészi táborozás alatt ott közdött a nagy hadvezető oldalán.

Poór Imre dr. nyugalmazott egyetemi orvos-tanár a magyar tudományos Akadémia tagja, kir. tanácsos, a Rókus kórház főorvosa, Pest vármegye tiszt. főorvosa, aug. 21-én hetvennégy éves korában Budapesten meghalt. Poór Imre Dunaföldváron született 1823-ban régi köznemes családból. Középiskolai tanulmányait elvégezve belépett a piaristák szerzetébe. A szabadságharcz kitörése idején a nyitrai társaságban volt tanár. Odahagyta a kolostort és beállt honvédek a 134-ik honvédszázalóaljba s vitézül harczolt több ütközetben. A szőregi csatában súlyos sebet kapott, úgy, hogy kénytelen volt visszatérni szülői házához. Itt maradt a szabadságharcz végéig, azután végleg odahagyta a papi pályát. Beiratkozott a pesti egyetemre, hol 1856-ban orvosdoktorrá avatták. Az agg orvos-tanár már régóta beteg volt. Augusztus 21-én hajnalban hirtelen szívszélütés érte, s szenvedés nélkül oltotta ki érdeműs életét.

Vastagh Márton negyvennyolczas honvéd Pécsen elhunyt.

K Ü L Ö N F É L É K .

— **Petőfi utolsó kézsókjá.** Jul. 30-án mult épen 48-éve annak, hogy a segesvári ütközet előtti estén, Székely-Keresztúron báró Gamerra Gusztáv akkori térparancsnoknál vacsorázott és halt meg Bem és hadsége. Petőfi Sándor. A költő az egész vacsora alatt igen komor, szóvalan s gondolatokba merült volt, mintha érezte volna közelgő halálát, mintha tudta volna, hogy nem mosolyg rá többet az alkony. Reggel rövid, de érzékeny bucsuvét után visszautaztak a táborba; Petőfi kezét csókolt az akkor menyecskebárónénak (most egy éve ülték arany menyegzőjüket), ki kérte, hogy a biztosan bekövetkező csatában óvja életét, mint nemzeti közkincset. Gamerra báró lekisérte őket Héjasfalváig s válás közben ismételte neje kérelmét. Az ütközet megtörtént s Bem estére Gamerráékhoz menekült — a költő nélkül. Itt rejtve tarták egy napig, mikor is a báró házi gazda saját fogatán küldte Vásárhelyre. A nemes báróné máig is kegyelettel gondol legnagyobb lírikusunk kézsókjára s ennek az időszertű epizódnak felemlítésével férjével együtt, ki külön koszorúval ment az ünnepélyre — mint szabadságharczunk két kimagasló alakjának boldog vendéglátói a nyilvános elismerést s fokozottabb tiszteletünket még jobban kiérdemlik. (Lásd lapunk mult száma 106. lap második hasábját.)

— **Petőfi regék.** A szabadság költőjéről alakult legendakört akarja földolgozni és kötetbe foglalni Péterfy Tamás Marosvásárhelyen és e dicséretes vállalkozásának sikere érdekében fölhívást intézett a közönséghez, a melyben kéri mindazokat, a kik a nagy dalnokról bármilyen mesét, regét, vagy mondat hallottak, hogy azt lejegyezve neki elküldjék. A gyűjtemény nagyobb regéi: Szibériában, Petőfi a Kárpátok szelleme, A székely leány kedvese, Pásztorfiu a költőről, A vén borvizes meséje stb. A följegyzéseket szeptember végeig kéri a szerző

— **Az Ellenzéki kör romokban.** A budapesti belváros szabályozása sorra szedi áldozatait a negyvenes évek eseményeinek néma tanui sorából. A sebestyén-téri Csiga-vendéglő már romokban áll, a Koronaherczeg-utcza tizes számú házát, melyben 1858-ban az Ellenzéki kör volt, most rombolják a tót napszámosok csákányai. Ez az Ellenzéki kör a márcziusi napokban nevezetes szerepet játszott. Amit a negyvennyolczas idők ifjúsága tervezgetett, azt az Ellenzéki körrel, mint a hazafias közönség szervezett organumával igyekezett a nép közé vinni, hogy megnyerje azt szándékainak. A márczius tizenötödiki tizenkét pontnak a Pilvax-kávéház márványasztalain fölmerült eszméjét is ide vitte be Irinyi József. Az Ellenzéki kör márczius 12-én egyhangulag elfogadta a tizenkét pontot s elhatározta hogy népgyűlés elé terjeszti. A népgyűlés aztán az Ellenzéki kör vezetőfőfiaiának közreműködésével elhatározta, hogy a tizenkét pontot az országgyűlés és a király elé terjeszti. — Nevezetes szerepe volt az Ellenzéki körnek negyvennyolcz eseményeiben, később is, különösen a nemzetország szervezésében és a rend fenntartásában.

— **Három aradi vértanu sirja.** Aradon a régi temetőt most parcellázzák s e miatt a halottakat máshova kell átszállítani. Köztük van három aradi vértanu is: gróf Vécsey Károly és Lenkey tábornokok, Ormay ezredes, a kiket 1850-ben temettek el ide. Vécsey özvegye már esztendőök óta Aradon lakik s naponkint ellátogat a vértanuk sirjához. Most azonban kiássák a sirt s ezért az özvegy is elköltözik halottjával Aradról. A koporsót a gróf Vécsey-család torontálmegyei, kécsei birtokára viszik s a családi sírboltban helyezik el. Oda kíséri a vértanut hűséges özvegye s ezentul ott ápolja a szabadságharcz e gyászos végett jeles tábornokát. Lenkey tábornok és Ormay ezredes koporsójának áthelyezése végett még ez ideig nem történt intézkedés. A két vértanu rokonai talán már nem is élnek s így valószínűleg Arad városát éri a megítélt kötelesség, hogy porladozó csontjaik elhelyezéséről gondoskodják.

— **Elhalt osztrák szabadsághős.** Lehr János dr., a ki 1848-ban a bécsi egyetemi diákok vezetője volt és márczius 13-án Lajos főherczeg előtt megjelent s a diákok felfegyverezését kérte, Heinfeldben meghalt. Zajos jelenségek következtek erre a Hofburgban, Lehr azonban mégis elérte célját, mert a diákok megkapták a fegyverviselési engedélyt. A reakzionárius idők beálltával kegyvesztett lett és csak a kiegyezés után kapott kegyelmet s mint egyetemi tanár ment nyugdíjba.

— **A 3-ik zászlóalj története.** Hegyesi Márton, egy érdekes munkán dolgozott közelebb, melynek megírására évekkor elelőtt kérték föl volt honvédtisztek egy összefoglaló alkalmából. A munka — mely a 48—49-iki magyar szabadságharcz legvittebb zászlóaljának, a 3-ik zászlóaljnak történetét adja — pár nap előtt elkészült és most kiadásra vár Mondanunk sem kell, hogy Hegyesi Márton — kinél alaposabb ismerője széles e hazában aligha van több 1848

— 49-iki magyar szabadságharcznak: derekas munkát végzett. A volt 3-ik zászlóalj még élő tisztjeitől kapott adatok kritikai felhasználásával oly művet írt ugyanis, mely adatai helyessége tekintetében a legrészletesebb kritikát kiállja.

A mintegy 18—20 ivre. terjedő könyv *Görgei* Arthur tábornoknak lesz ajánlva s pár hó alatt nyomda alá kerül és már a jövő év elején — a mikor a magyar szabadságharcz 50-ik évfordulóját ünnepli nemzetünk — meg fog jelenni.

— **Görgei Arthur betegsége.** A magyar szabadságharcz hadvezére Görgei Arthur tábornok még mindig beteg fekszik Visegrádon, öcsse villájában. A bámulatosan erős, szívós természetű, nyolczvan éves aggastyánt ezelt tiz nappal döntötte ágyba az erős tüdőhurut. Családjával és több ismerőseivel kísértált Bulgária nevű szállótelepére s botjára támaszkodva, még a lejtősebb utakon is lépést tartott a fiatalabbakkal. Az öreg ur kimelegedett s a hűs szélben, mely este felé kerekedett Nagy-Maros felől, meghűtötte magát. Másnap már lefeküdt, s kezelő orvosa Steiner dr. erős tüdőhurutot konstátált mely magába véve nem adott komolyabb aggodalomra okot, de tekintettel a tábornok éltés korára, komplikációktól lehetett félni, a beteg állapota tényleg súlyosbodott. A Duna megáradt hullámai fenyegetőleg csapkodtak a villa előtt, melynek pinczéje embermagasságyra megtelt vízzel.

Az áradás rendkívül nedvessé tette a különben kitünő levegőt, a mi rossz hatással volt a betegre. Részben ennek tulajdonítják, hogy a tüdőgyulladás veszedelmes szimptomáit kezdte felöltetni. A család megijedt, Tátra-Füredről táviratban hívták haza a tábornok öcsjét, Görgei István kir. közjegyzőt, kinek felesége és három leánya önfeláldozólag osztozik meg az ápolás gondjaiban a család többi tagjaival. Augusztus 17-én már aggasztólag súlyosbodott a tábornok állapota. Ekkor kijött hozzá a fővárosból, a család jóbarátja Székács dr. is, ki Farkas László dr. al és Bakody dr. al tanácskozással ült össze. Csillapító szereket rendeltek a köhögés ellen, mely rendkívül kínozza a beteget, ki különben évek óta maláriában szenved. Tekintettel a köhögésre, a beszédet is eltiltották az orvosok. A gondos ápolás, a gyógyítás s az időközben megtisztult levegő végre meghozták az aggódva várt eredményt, a tábornok jobban lett, köhögése csillapodott, a láz kisebb mértékben jelentkezett. S a javulás tartós maradt. A két község-testvér lakói, különösen a nyaraló közönség résztvevő érdeklődéssel van a tábornok állapota iránt, ki most már nyugodtabban pihen a dunaparti villában. Jó étvágygyal eszik, a kis kert lombjain keresztül a Dunáról beáramló enyhe, üde levegő látszólag jó hatással van rá. Székács dr. naponkint kilátogat Visegrádra s reméli, hogy nyolcz-tiz nap mulva már annyira fölgyógyul, hogy beszélnie is szabad lesz, sőt talán föl is kelhet.

A **Petőfi-Bem körkép** tulajdonosai még 1896 elején elhatározták, hogy az 1848—49-iki szabadságharcz ötvenedik évfordulójára művészi színvonalon álló körképet festetnek meg s a kivitelre megnyerték Margittay Tihamér, Vágó Pál, Spányi Béla és Styka Iván festőművészeket. Kiindulási pontul elfogadták Stykának, a Koszciuskó körkép egyik mesterének Nagy-Szeben ostroma vázlatait, melynek középpontja volt Petőfi és Bem, a szabadságharcz két legendaszerű hőse. A Petőfi-Bem körkép alap gondolata tehát Stykától ered, de megalkotásában s az egyes csoportok megoldásában lényeges rész jutott a magyar művészeknek is, kik Stykával együtt a helyszínén tanulmányozták a fölvételt. A körkép ama fele, melyen a magyaros jelleg leginkább kidomborodik, a hol Bethlen vörös sikkás honvédei és Kiss huszárjai oldalban támdják az ormokat, Vágó Pál

alkotása, míg a fészület körül levő csoportot, a hol a honvédek egy ágyut vonszolnak a töltésre, Margittay Tihamér festette. E csoportok ragyban való festésében s nem a tájképénél működött közre Rozvadovszki lengyel festőművész. A tájképet jóformán egymaga festette meg Spányi Béla s munkájában csak legutóbb segített neki Wiviovszki lengyel művész. A levegős és felhőket legnagyobb részben Schönczen Lipót festette, kinek annak idején Popiel Tádé segített.

— **Kossuth-ünnep a szliácsi fürdőben.** Szliácsi fürdő közönsége dr. Stern fürdőorvos indítványára azt a kegyeletes határozatot hozta, hogy a fürdő egyik legszebb pontján emléktáblát állít Kossuth Lajos emlékének megörökítendő azt az eseményt, hogy Kossuth Lajos hosszabb ideig üdült a fürdőn. A tervezett nagyszabású márványtábla költségeinek fedezésére máris megindult a gyűjtés s a közadakozás szépen folyik. Addig is, a míg ezt befejezik, az emléktáblabizottság egy gyönyörű százesztendő hársfát, a mely alatt a nagy hazafi naponkint pihent, az ő nevére nevezett el s ünnepélyesen leplezte le a fára alkalmazott aranytáblát. Az ünnepen Zólyommegyét az alispán és szolgabírák képviselték s ott volt a környék egész intelligenciája is. Máriássy Sándor nyug. miniszteri tanácsos tartotta az ünnepi beszédet s a nagy név méltatása után átadta a Kossuth-fát a megye gondozásába. Répássy Miklós alispán emelkedett beszéddel vette át a megye nevében a gondozás feladatát s a zenekar himnusza fejezte be az ünnepnek egy részét. Utóbb bankett volt, melyen Máriássy miniszteri tanácsos a királyra mondott felköszöntőt; az alispán Kossuth Lajos érdemeit méltatta; — s még Guttman Ferencz honvédegyvezér, dr. Stern stb. tartottak beszédet. Este pedig táncmulatság volt a felállítandó márványtábla javára, melynek költségei körülbelül már is biztosítva vannak. Az ünnep napján az egész fürdőtelep zászlódiszben volt.

Steeb Ida asszony, Steeb ezredes özvegye s az arany polgári érdemkereszt tulajdonosa, augusztus hóban nyolcvanegy éves korában meghalt Bécsben. *Steeb Ida neve az 1849-iki délvidéki hadjáratban vált emlékezetessé. Ő árulta el az osztrákoknak Péterváradot. 1849 márczius 10-én nagy veszedelem között a vár terveit és leírását elvitte a császári főhadiszállásba Kaméniczába, úgy, hogy a tervek elárulása után Pétervárad nem tarthatta többé magát és kapitulált.* Steeb Ida e tetteért kapta az arany polgári érdemkeresztet.

— **Kossuth ünnepek.** A függetlenségi és 48-as Kossuth-párt tagjai közül Papp Elek, Kossuth Ferencz, Lakatos Miklós, Madarász Imre és Mészkó László Karczagra utaztak, hol nagy ünnepélyességgel leleplezték Kossuth Lajos arczképét, mely alkalommal Papp Elek mondott ünnepi szónoklatot.

Csuza baranyamegyei község hazafias lakossága szobrot emelt Kossuth Lajosnak, a melyet július elején leleplezett. Az ünnepélyen ott voltak Kossuth Ferencz és Hentaller Lajos orsz. képviselők is.

— **Az utolsó schwarzgelb.** Az 1848—49-iki szabadságharcban a magyarországi német ajku polgártársak meglehetősen jól viselték magukat. Különösen megállták helyüket a tolnavármegyei svábok. Zugolódás nélkül mentek Ozorára, neki eresztették a bajuszt s az ifjabb nemzedékből nem egy hős honvéd vált. Még a Bach-korszak alatt sem adták fel a jogfolytonosság eszméjét.

A gyönkiek is pompásan viselték magukat. Csak egyet-

len egy schwarzgelb találkozott az egész faluban: az öreg Hartmann Sepl. Szívós német természete volt az öregnek. Folyvást szidta Kossuthot és az át-átvonuló magyar katonaság elől kibujdosott a szőlőhegyre. Ott aztán bezárkózva a présházba, szőlő ivott a császáriak győzelméért.

Történt egyszer, hogy egy dragonyos ezred vonult keresztül a falun. No hiszen volt nagy öröme Hartmannak. Daczára a hétfői napnak, újra borotválkozott, hófehér pisztoly-nadrágot huzott s még a háza tájkát is tisztára seper-tette. Aztán bejelentette magát az ezredesnél. Elmondta, hogy ő az egyedüli gutgesinnt az egész rebellis faluban. Adjanak hát neki kvártélyra egy egész kápláralja katonát, ő azokat urasan ellátja étellel-itallal, estére meg kiviszi őket a szőlőhegyre s ott fognak nagyokat inni a császár egészségére. Természetes dolog, hogy a kívánságot a legnagyobb örömmel teljesíté az ezredes. Estére kelve aztán olyan riadalom volt Hartmann pinczéjében, hogy még a harmadik faluba is áthangzott. Az érdeemes svalizser urak, a kik az egész vonalon keresztül csak savanyu arczokkal, kelletlen, muszaj vendégszeretettel találkoztak, felhasználták a kedvező alkalmat s ettek torkig, ittak rogyásig.

Éjfél felé járt már az idő, midőn egy rezes orru kapitány s néhány kiéhült lajdinánd is odavetődött. Erre már aztán Hartmann egészen oda lett az örömtől. Hordta a legjobb bort, kínálta a friss kolbászt, pecsenyét, hófehér kalácsot s az odarendelt falusi trombitás-bandával fuvatta a Radetzky-marsot. Nem sok idő múlva az egész kompánia tisztességesen be volt rugva. Danoltak, táncoltak, jodliroztak, orditoztak; tiszték, közlegények összecsókolóztak Hartmannal. Egyszer aztán Hartmann, a mint ránéz a hanczurozó vasasnémet kompániára, önkénytelenül elmosolyogja magát s így szól nagy csöndesen:

Na wen der Kossuth kummen thät, ta mächt ihr hipsze! (Ha most jönne Kossuth, tudom, hogy ellábolnátok!)

Olyan lassan volt az mondva, hogy alig hallhatta valaki.

A dragonyosok másnap délután utra készültek. Szépen fel voltak állitva a piac közepén.

A báméskodó falusiak kíváncsian várták az indulást.

Egyszer aztán csak hangzik a rezes orru kapitány szava:

„Wo ist der Spion?!“ (Hol a kém?)

Erre aztán a tisztelt vasas német urak kiczipelnek a községházából egy derest, utána vonszolják a holtra ijedt Hartmann, lekapják a tiz körméről, ráfektetik a deresre s két káplár olyan olvasatlan huszonötöt hegedül a pisztoly-nadrágra, hogy annak a foszlányai menten alkalmasakká váltak a bankókészítésre.

Mikor Hartmann felkelt a deresről, akkor már határozott republikánus volt.

Ő volt az első és utolsó schwarzgelb Gyönkön. Lámpással sem találhatni azóta ott csak egyetlen egyet is.